

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vznik bipolárního uspořádání v Evropě – vzestup realismu v MV

Pavel Kurka

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Vznik bipolárního uspořádání v Evropě – vzestup realismu v MV

Pavel Kurka

Vedoucí práce:

PhDr. Magdaléna Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování

Děkuji touto cestou své vedoucí práce, PhDr. Magdaléně Leichtové, Ph.D., za vstřícnost a trpělivost během konzultací a také za mnohé cenné rady, komentáře a připomínky během psaní této bakalářské práce.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 TEORETICKÁ ČÁST	6
2.1 Historický vývoj teorie mezinárodních vztahů	6
2.2 Realismus	7
2.2.1 E. H. Carr - kritika utopismu	8
2.2.2 H. Morgenthau – autor realistického paradigmatu	11
2.2.3 G. Kennan – od teorie k praxi	15
2.3 Idealismus	16
2.3.1 N. Angell - Velká iluze	18
2.3.2 W. Wilson – nástup idealismu v MV	19
2.3.3 D. Mitrany – teorie funkcionalismu	20
2.4 Modely rozptýlení moci v mezinárodním systému	22
3 ANALYTICKÁ ČÁST	23
3.1 Vývoj v období 1917 – 1940 (Vzestup a pád idealismu doprovázený nástupem realismu v MV).....	23
3.1.1 Říjnová revoluce a její následky	23
3.1.2 Vzestup idealismu v MV	25
3.1.3 Světová hospodářská krize	29
3.1.4 Domácí politika USA a SSSR a vliv na zahraniční politiku. 31	
3.1.4.1 Sovětský svaz	31
3.1.4.2 Spojené státy americké.....	33
3.1.5 Selhání Společnosti národů a nástup realismu	35

3.2 Vývoj v období 1941 – 1945 (Vztahy mezi USA a SSSR a jejich vliv na poválečné uspořádání)	40
3.2.1 Atlantická charta	40
3.2.2 Konference v Teheránu	42
3.2.3 Procentuální dohoda	44
3.2.4 Konference v Jaltě	45
3.2.5 Truman a Postupim	47
3.2.6 Vznik OSN	49
3.3 Vývoj v období 1946 – 1949 (Zápas o mocenskou rovnováhu – vzestup realistického uvažování o MV)	51
3.3.1 Politika zadržování komunismu	51
3.3.2 Marshallův plán (Plán evropské obnovy)	53
3.3.3 Vývoj v Německu	55
3.3.4 Vznik a vývoj západního bloku	57
3.3.5 Vznik a vývoj východního bloku	59
4 ZÁVĚR	63
5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	70
6 RESUMÉ	73

1 ÚVOD

Dvacáté století obsahuje tolik významných a přelomových událostí, že jej významný britský historik Eric Hobsbawm¹ označuje, v souladu s názvem své knihy, věkem extrémů. Co jiného lze také říci o století, které, byť je někdy označováno jako krátké, obsahovalo dvě světové války, komunistickou revoluci, která se snažila změnit svět, rozsáhlou hospodářskou krizi, rozdělení světa na dva nesmiřitelné bloky, které oba disponovaly jadernými zbraněmi, schopnými ukončit život na této planetě, a na jeho konci rozpad jednoho z těchto bloků, spojený s rozsáhlými změnami v mezinárodním uspořádání.

V této bakalářské práci bude analyzováno období od bolševické revoluce v roce 1917 v carském Rusku po rozdělení Německa v roce 1949 na dva samostatné státy. Analýza bude vedena s cílem identifikovat a popsat klíčové události uvedeného období, které vedly k vzniku bipolárního uspořádání v Evropě.

Na jednotlivé události bude nahlíženo z pohledu realistického a liberálního paradigmatu v mezinárodních vztazích. Obecně lze říci, že idealistické² přístupy dominovaly mezinárodním vztahům po ukončení 1. světové války, která byla pro lidstvo novou a děsivou zkušeností. Katastrofické dopady této války vedly k přesvědčení, že by měla být poslední takto rozsáhlou a ničivou válkou v lidské historii. Avšak již ve třicátých letech, zejména pod vlivem hospodářské krize, dochází k opouštění idealistických představ o vzájemné a výhodné spolupráci, a státy se začínají uchylovat k izolacionismu a protekcionismu s cílem dosáhnout výhod na úkor ostatních států. V mezinárodních vztazích tak začíná dominovat pragmatická (mocenská) politika jednotlivých států, které se snaží prosadit své národní zájmy na úkor ostatních států. Tato změna v chování států v mezinárodních vztazích dala vzniknout novému

---

¹ Hobsbawm, Eric (2010). *Věk extrémů. Krátké 20. Století 1914 – 1991*. (Praha: Argo)

² Idealismus je v této práci chápán, v souladu s názorem P. Pšeji, jako jedna z dílčích teorií řazených do celkového rámce liberálního paradigmatu

způsobu uvažování o mezinárodních vztazích – realismu. Konečným důsledkem odvržení idealistických přístupů a souběžného nástupu mocenské politiky je vznik 2. světové války, která změnila dosavadní mezinárodní uspořádání. Dosavadní tradiční velmoci, Velká Británie a Francie, jejichž mezinárodní pozice již byla oslabena 1. světovou válkou, ztrácejí vliv na světovou scénu, které naopak začínají dominovat nové supervelmoci vzešlé z 2. světové války, Spojené státy americké a Sovětský svaz. Jejich vzájemná spolupráce po dobu 2. světové války byla jen dočasná a motivovaná porážkou nacistického Německa. Jakmile byl tento cíl splněn, objevuje se mezi USA a SSSR, v době války potlačený, mocensko-ideologický konflikt, který postupně nabývá podoby otevřeného soupeření o sféry vlivu v Evropě. Výsledkem tohoto soupeření je rozdělení Evropy na dva ideologicky zneprátelené tábory.

Cílem této práce je popsat vzestup a vliv realistických konceptů v prostředí mezinárodních vztahů ve vymezeném období a analyzovat jejich příspěvek k vytvoření bipolárního uspořádání v Evropě.

Bakalářská práce se skládá z teoretické a analytické části. V teoretické části jsou uvedena základní teoretická východiska realistického i idealistického uvažování v oboru mezinárodních vztahů. Analytická část práce aplikuje tato východiska na jednotlivé klíčové události zkoumaného období.

V první kapitole teoretické části jsou stručně prezentovány filosofické kořeny realismu a idealismu. Další kapitola se již naplno věnuje popisu základních principů realismu a klíčovými představiteli tohoto směru ve sledovaném období. Uvedeni jsou E. H. Carr, který se ve své knize *Dvacetiletá krize* vymezil vůči idealismu, H. Morgenthau, který je autorem šesti principů politického realismu, uvedených ve stěžejním díle realismu *Politika mezi národy* a G. Kennan jako autor známého „dlouhého“ telegramu, který se stal základem americké *politiky zadržování (containment)* v počínající éře studené války. V třetí kapitole

teoretické části jsou popsány základní charakteristiky idealistického uvažování v mezinárodních vztazích. Pozornost bude věnována zejména americkému prezidentovi W. Wilsonovi s jeho čtrnácti body, reprezentujícími idealistické myšlenky na pařížských mírových jednáních po ukončení 1. světové války. Zmíněn bude také N. Angell, autor díla *Velká iluze*, který operuje s ekonomickým argumentem vzájemné závislosti a D. Mitrany, jenž je zakladatelem teorie funkcionalismu. V závěru teoretické části, s ohledem na dané téma práce, budou popsány modely rozptýlení moci v mezinárodním systému na ose multipolarita – bipolarita – unipolarita.

Analytická část práce je rozdělena do tří částí věnovaných jednotlivým časovým úsekům zkoumaného období.

V první části bude analyzováno období od roku 1917 do roku 1940, charakterizované vzestupem a pádem idealismu a následným vzestupem realismu v mezinárodních vztazích. Nejdříve bude popsána říjnová revoluce a její dopady na vývoj první světové války a na vztahy mezi Východem a Západem. Vítězství bolševické revoluce a následný ideologický rozpor mezi SSSR a západními liberálními demokraciemi lze považovat za podhoubí budoucího bipolárního uspořádání v Evropě. Po ukončení 1. sv. války následoval vzestup idealismu v MV, což bude dokladováno čtrnácti body W. Wilsona, vznikem Společnosti národů a uzavřením Briand – Kellogova paktu. Postupný ústup od klíčových myšlenek idealismu, kolektivní bezpečnosti a vzájemné spolupráce, byl způsoben slabostí Společnosti národů a celosvětovou hospodářskou krizí. Selhání Společnosti národů bude analyzováno na příkladech války v Habeši, španělské občanské války a Mnichovské dohody. V průběhu hospodářské krize pak mnohé státy odstoupily od vzájemné spolupráce, což lze dokumentovat na vzestupu nacionalismu a protekcionismu, bez větších snah o koordinovaný postup pro vyřešení důsledků krize. V této části bude také zařazena charakteristika vnitřního vývoje SSSR a USA ve 20. a 30. letech, který byl určující pro následující období.

V další části, reprezentované roky 1941 – 1945, je pozornost zaměřena na zkoumání vztahů mezi SSSR a USA a dopad těchto vztahů na poválečné uspořádání v Evropě. S využitím základních charakteristik realismu a idealismu budou popsány jednotlivé klíčové události tohoto období. Analýze budou podrobeny Atlantická charta, Konference Velké trojky v Teheránu, na Jaltě a v Postupimi, Procentuální dohoda, ale i změna politiky USA spojená s nástupem prezidenta Trumana a založení OSN. V závěru roku 1945 se vzájemné vztahy válečných spojenců USA a SSSR stávají již otevřeně konfrontačními a vše směřuje k rozdělení Evropy do dvou bloků pod kontrolou obou velmocí.

Popisem zápasu o mocenskou rovnováhu mezi USA a SSSR v Evropě v letech 1946 – 1949 se uzavírá analytická část bakalářské práce. Postupně bude popsán vývoj vedoucí k ustanovení bipolárního rozdělení Evropy. Pozornost bude věnována vlivu Trumanovy doktríny a Marshallova plánu na vztahy mezi USA a SSSR. Dále bude analyzován vznik a vývoj západního a východního bloku. Jako paralela k rozdělení Evropy poslouží popis rozdělení Německa na dva samostatné státy, spadající každý do jiného bloku v bipolární Evropě.

Závěrečná část bakalářské práce zrekapituluje jednotlivé události sledovaného období, společně s jejich teoretickým popisem z pohledu realistického, případně idealistického, paradigmatu.

V průběhu vypracování bakalářské práce byly použity odborné knihy a články českých i zahraničních autorů. V teoretické části byla použita díla autorů působících v daném období. Použité zdroje jsou z oblasti politologie, mezinárodních vztahů a historie. Mezi hlavní použitá díla patří práce zakladatelů realismu, kniha *The Twenty Years Crisis* od E. H. Carra a zejména *Politics among nations* od H. J. Morgenthaua. Z českých autorů je možné například uvést díla V. Nálevky a Z. Veselého. V řadě případů, zejména u zahraničních autorů, bylo poměrně obtížné sehnat odpovídající zdroje. Významnou pomocí se stala databáze

vědeckých článků JSTOR, dostupná na univerzitní síti a výpůjční systém Národní knihovny a Ústavu mezinárodních vztahů.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Historický vývoj teorie mezinárodních vztahů

Za zakladatele realistické tradice v mezinárodních vztazích je považován athénský historik Thukydides, který ve svém díle *Dějiny peloponéské války*, analyzoval konflikt mezi Athénami a Spartou. Válku považuje za mocenskou a racionální záležitost, způsobenou odlišnými státními zájmy jednotlivých polis. V tomto přístupu lze vysledovat základní charakteristiky realismu, mezi které řadíme boj o moc, nepřátelství, působení států jako hlavních aktérů v mezinárodní politice a prosazování státních zájmů. Dalším výrazným autorem v realistické tradici se stává až N. Machiavelli, který se ve svém pragmatickém díle *Vladař* zaměřuje na problematiku moci, včetně jejího získání, aplikování a udržení. Moc je zde chápána jako klíčový prvek k zajištění vnitřní i vnější bezpečnosti státu. Pro vývoj mezinárodních vztahů bylo důležité i mezinárodní právo, za jehož zakladatele je považován H. Grotius se svým dílem *Tři knihy o právu válečném a mírovém*. Současníkem Grotia, a představitelem realismu je T. Hobbes se svým pojetím přirozeného stavu, jehož analogie s prostředím mezinárodních vztahů předpokládá válečný stav všech proti všem, neexistenci práva či spravedlnosti a spoléhání států na své vlastní síly (Drulák, 2003: 33 – 41).

Pro uvedené autory však mezinárodní vztahy nebyly primárním tématem. Tato situace se mění až koncem devatenáctého století, kdy se objevuje geopolitika, kterou lze považovat za první ucelenou myšlenkovou školu v oblasti mezinárodních vztahů, která při utváření svých konceptů vycházela z vlivu geografických faktorů na vztahy mezi státy a reflektovala realistický přístup. Geopolitiku je tak možné vnímat jako moderního předchůdce současného vědního oboru mezinárodních vztahů (Krejčí, 2007: 523).

Jako vědní obor vznikají mezinárodní vztahy až v roce 1919, kdy je na University of Wales zřízena první katedra mezinárodních vztahů. Tragédie první světové války způsobila, že se nový vědní obor zaměřoval spíše normativně a snažil se zabránit další válce tím, že najde takový model fungování světa, který hrozbu vzniku dalších válek odstraní. Po druhé světové válce, jež byla chápána jako totální selhání normativního přístupu a obecně oboru mezinárodních vztahů, přišel obrat k analytickému a empirickému pojetí mezinárodních vztahů. Tato proměna je tak součástí analýzy v této práci, neboť spadá do sledovaného období. Dominantní přístup v mezinárodních vztazích v meziválečném období, který byl později označen jako idealismus, kladl důraz na mezinárodní právo a mezinárodní organizace při ovlivňování mezinárodní politiky. Tento přístup však v praxi meziválečných událostí selhal. E. H. Carr, v reakci na toto selhání, navrhl alternativní přístup nenormativní povahy, zaměřený na praktické otázky mezinárodní politiky. Zahájil tak první debatu v teorii mezinárodních vztahů mezi idealismem a realismem, která znamenala přechod k realistickému paradigmatu (Pšeja, 2005: 14 - 18).

2.2 Realismus

Realismus se stal hlavním přístupem v teorii mezinárodních vztahů po druhé světové válce, protože dokázal nabídnout vysvětlení zhroucení meziválečného světového uspořádání založeného na idealistických myšlenkách vzájemné spolupráce a trvalého míru.

Realismus lze charakterizovat na základě pěti základních premis platných pro mezinárodní vztahy. Americký politolog O. R. Holsti³ je charakterizuje takto:

- Ve středu pozornosti realistů se nacházejí příčiny války a podmínky míru.

---

³ Holsti, Ole R. Theories of International Relations. Duke University (<http://www.duke.edu/~pfeaver/holsti.pdf>, 14.1.2012), s. 3-5

- Struktura mezinárodního systému je chápána jako anarchická, což je způsobeno chybějící ústřední autoritou, která by urovnávala spory. To je považováno za základní rys současného systému. Konflikt v mezinárodním systému je považován za přirozenou situaci. Pro jeho vznik tak nejsou nutné nějaké konkrétní příčiny, např. historické okolnosti nebo existující sociálně - politický systém.
- Za dominantní aktéry mezinárodních vztahů jsou, nejpozději od Vestfálského míru⁴, považovány svrchované státy.
- Podle realistů je chování států racionální. Tento názor vychází z předpokladu, že státy se řídí logikou *národního zájmu*, který je obvykle definován v pojmech, jako je přežití, bezpečnost, moc a relativní schopnosti. Motivy národních zájmů jednotlivých států si jsou podobné a to umožňuje rekonstruovat jednání politiků v mezinárodních vztazích.
- Stát je chápán jako unitární aktér. Protože hlavní problémy států jsou definovány povahou mezinárodního systému, jejich akce jsou spíše reakcí na zahraniční než na domácí politiku. Vliv domácí politiky, je však někdy realisty používán při vysvětlování neracionálního chování státu.

2.2.1 E. H. Carr - kritika utopismu

Britský diplomat a historik E. H. Carr se ve svém díle *Dvacetiletá krize* (1939) věnuje problematice moci v mezinárodní politice. Reaguje tak na převládající idealistické uvažování britských a amerických intelektuálů, kteří se snažili vybudovat nový světový řád založený na mírovém soužití států bez mocenského soupeření. Carr, který analyzuje události v meziválečném období, naopak argumentuje, že klíčovými hráči v mezinárodní politice jsou jednotlivé státy, které soupeří o moc. Díky

---

⁴ Vestfálský mír ukončil v roce 1648 třicetiletou válku v Evropě. Přinesl zásadní změnu v dosavadním systému mezinárodních vztahů. Příмым důsledkem bylo oslabení papežské a císařské moci a prosazení principu svrchovanosti jednotlivých států.

tomuto klíčovému argumentu je E. H. Carr považován za zakladatele realistické teorie v mezinárodních vztazích, přestože on sám takové ambice neměl a usiloval pouze o kritiku idealismu, jenž nazýval utopismem (Mearsheimer, 2005: 139 - 140).

Carr charakterizoval protiklady obou přístupů následujícím způsobem:

- Protiklad mezi svobodnou vůlí a determinismem. Utopista je nutně voluntaristický, neboť věří v možnosti, které jsou více nebo méně v nesouladu s realitou, a předpokládá, že člověk může ovlivnit realitu svou vůlí. Realista analyzuje předurčený směr vývoje, který je neschopný změnit. Utopista se soustředí na budoucnost, uvažuje v rámci tvůrčí spontánnosti. Realista je zakořeněný v minulosti, uvažuje v rámci kauzality. Je však nutné hledat rovnováhu mezi utopismem a realismem.
- Teorie a praxe. Utopisté vytvářejí politickou teorii jako normu, které by se měla politická praxe podříditi. Realisté pohlíží na politickou teorii jako na kodifikaci politické praxe.
- Intelektuálové a byrokraté. Intelektuálové se řadí mezi utopisty, neboť se snaží vycházet z obecných principů. Přístup byrokratů je naopak založen na zkušenosti a řadí se tak mezi realisty.
- Levice (radikálové) a pravice (konzervativci). Radikál je nezbytně utopista a konzervavec realista. Intelektuálové a teoretici tíhnou k levici, zatímco byrokraté a lidé z praxe mají blíže k pravici.
- Etika a politika. Nejvýznamnější rozdíl mezi utopismem a realismem je ve vnímání etiky a politiky, který vychází z odlišných koncepcí vnímání vztahu mezi politikou a etikou. Určující je rozdíl mezi světem hodnot a reálným

světem. Utopisté nastavují etické standardy, které mají být nezávislé na politice, a politika se jim má podřídít. Podle realistů však mohou být etické hodnoty pouze relativní, nikoliv univerzální a musí být interpretovány v rámci politiky (Carr, 2001: 12 – 19).

Pro Carra platí, že každá politika je mocenská politika, tedy i ta mezinárodní. Ne všechny transakce mezi státy se musí týkat mocenské problematiky a pak jsou takové transakce popisovány jako nepolitické či technické. Objeví-li se však ve vztazích mezi státy otázka moci, věc se stává politickou. Carr uzavírá, že zatímco politika nemůže být definována výlučně v rámci moci, je možné říci, že moc je vždy základním prvkem politiky. Odmítnutí (nerespektování) tohoto faktu komplikovalo vytvoření efektivní mezinárodní organizace. Carr zde naráží na fungování Společnosti národů v meziválečném období, kde formální rovnost a participace všech členů neučinila mocenský faktor méně důležitým. Moc tak zůstala nepostradatelným nástrojem jednotlivých vlád (Carr, 2001: 97 - 100).

Politickou moc, dle Carra, je možné rozdělit do tří kategorií: vojenská moc, ekonomická moc a moc nad názorem (míněním). Tyto kategorie jsou však na sobě vzájemně závislé. Klíčový význam vojenské moci spočívá ve faktu, že, slovy Clausewitze, válka je pokračováním politiky jinými prostředky. Potenciální válka je tak dominantním faktorem v mezinárodní politice a vojenská síla je jedním z měřítek politické moci. Ekonomickou moc vidí Carr jako přirozenou součást politické moci, ale jen skrze spojení s vojenskou mocí. Nicméně i ekonomická moc může být použita samostatně pro získání moci a vlivu v zahraničí a to dvěma způsoby: exportem kapitálu a kontrolou zahraničních trhů. Moc nad názorem (propagandu) řadí Carr mezi standardně používaný nástroj v mezinárodní politice. V této souvislosti odkazuje na skutečnost, že Sovětský svaz byl prvním moderním státem, který v podobě Komunistické

internacionály založil stálou organizaci mezinárodní propagandy (Carr, 2001: 102 – 124).

Carrův přístup byl však ještě natolik nejednoznačný a polemický, že nemohl poskytnout začínajícímu oboru mezinárodních vztahů paradigmatický vzor. To udělal až americký politolog německého původu Hans Morgenthau (Guzzini, 2004: 38).

2.2.2 H. Morgenthau – autor realistického paradigmatu

H. Morgenthau se ve svém díle *Politika mezi národy* zabývá problematikou moci, a předkládá tak práci, jež se stala klíčovou pro rozvoj moderní realistické koncepce, která se vymezila vůči idealistickému přístupu k mezinárodní politice.

V úvodu své práce Morgenthau popisuje šest principů politického realismu, které se staly základem realistického paradigmatu (Morgenthau, 1993: 4 – 16):

- Politický realismus věří, že politika i společnost jsou řízeny objektivními zákony, které mají svůj původ v lidské povaze.
- Hlavním ukazatelem, který pomáhá realismu zorientovat se v mezinárodní politice, je koncept mocenského zájmu. Realismus předpokládá, že politici myslí a jednají v rámci mocenských zájmů, čehož jsou historické události dokladem. To umožňuje předvídat jejich kroky v mezinárodní politice. Snahou realismu je usilovat o racionální zahraniční politiku, která minimalizuje rizika a maximalizuje zisky.
- Realismus předpokládá, že mocenský zájem je objektivní a univerzálně platnou kategorií. Její obsah a způsob využití podléhá politickému a kulturnímu prostředí, ale podstata moci, nadvláda člověka nad člověkem, ať již za pomoci zákonů nebo hrubé síly, zůstává.

- Realismus vychází z předpokladu, že univerzální mravní principy nemohou být aplikovány na činnost státu ve své abstraktní formulaci, ale je nutné zohlednit dané okolnosti času a místa. Jedinec má právo obětovat se na obranu morálního principu, pro stát je však nejvyšším principem národní přežití.
- Realismus odmítá identifikovat morální nároky jednotlivých států s všeobecně platnými mravními zákony. Státy však mají tendenci vydávat své vlastní normy a hodnoty za normy a hodnoty všeobecné platné.
- Realisté zastávají názor, že politika je autonomní sférou, stejně jako ekonomika, právo či morálka. Každá sféra však uvažuje ve svém vlastním rámci. Realisté si uvědomují existenci a důležitost těchto sfér, ale odmítají se jejich myšlenkami řídit v oblasti politiky. Realismus tak vychází z pluralistického pojetí lidské povahy

Morgenthau vychází z premisy, že každá politika, domácí i zahraniční je bojem o moc. Přestože konečným cílem státníků či lidí může být svoboda, bezpečnost či prosperita, prvotním cílem je získání moci. Politickou moc je možno chápat jako psychologický vztah mezi těmi, co moc vykonávají a těmi, vůči kterým je moc vykonávána. Skutečnost, že ti, vůči nimž je moc vykonávána se jí podřizují, může být způsobena několika důvody: očekávání výhod, strach z újmy a respektování či obliba lidí (institucí), které reprezentují moc. Důležitým prvkem politické moci je hrozba použití fyzického násilí, Morgenthau tuto hrozbu považuje za skutečnou součást politiky⁵. V mezinárodní politice se tak vojenská síla stává nejdůležitějším materiálním faktorem při tvorbě politické moci státu (Morgenthau, 1993: 29 – 31).

---

⁵ Přesto nelze Morgenthauovo pojetí realismu označit za cynickou doktrínu holé síly a smíření se zlem. Morgenthau neodmítá snahu o změnu světa k lepšímu, nicméně místo revoluční snahy o zrušení zla, se snaží o jeho kontrolu a zmenšování. V tom se shoduje s Carrem (Barša - Císař, 2008: 44).

Morgenthau tvrdí, že každý politický jev lze zredukovat na jeden ze tří základních typů: udržení moci, zvýšení moci nebo demonstraci moci. V mezinárodní politice se tyto tři základní přístupy mohou projevit následujícím způsobem.

Národ (stát) jehož zahraniční politika se kloní k udržení stávající moci a nehodlá usilovat o změny v distribuci moci, provádí politiku *statusu quo*. Politika *status quo* tak usiluje o zachování aktuálního rozdělení moci v daném čase a místě. Po ukončení případného konfliktu tak jednotky opouští dobyté území a dochází k obnovení předválečné svrchovanosti (Morgenthau, 1933: 50 – 51).

Stát, jenž se snaží získat více moci, nežli aktuálně disponuje, tj. snaží se změnit platné rozdělení moci, sleduje politiku imperialismu. Podnětem k takové politice může být vítězná válka, prohraná válka nebo slabost např. existence slabých států v blízkosti silného státu. Imperialismus může být vojenský, ekonomický nebo kulturní (Morgenthau, 1993: 51 – 72).

Stát, který demonstruje svou moc, za účelem jejího udržení nebo rozšíření, provádí politiku prestiže. Tuto politiku tak lze označit jako jeden z prostředků jak úspěšně udržet status quo nebo dosáhnout úspěchu v imperialistické politice (Morgenthau, 1993: 84).

Morgenthau se také věnuje problematice národní moci. Národ považuje za abstrakci složenou z řady jedinců, kteří mají určité společné charakteristiky a tyto charakteristiky je dělají členy určitého národa. Proto, když se mluví o moci (politice) určitého národa, může se tím myslet jen moc (politika) určitých jedinců daného národa. Tento rozpor mezi

vnímáním jednotlivců a národa (státu) jako celku, vyřešil Morgenthau nacionalismem⁶ (Morgenthau, 1993: 115 – 116).

Morgenthau rozlišuje řadu faktorů, které ovlivňují národní moc: geografická poloha, přírodní zdroje, průmyslová kapacita, vojenská připravenost, populace, národní charakter a morálka, kvalita diplomacie a vlády (Morgenthau, 1993: 124 – 158).

Z pohledu této práce patří mezi nejdůležitější části Morgenthauova díla úvahy o konceptu mocenské rovnováhy (*balance of power*). Podle tohoto konceptu, státy mezi sebou soupeří o moc, snaží se dosáhnout změny nebo udržení aktuálního stavu rozložení moci, výsledkem tohoto soupeření je mocenská rovnováha a snaha o udržení tohoto stavu. Morgenthau považuje mocenskou rovnováhu za základní stabilizující faktor v prostředí svrchovaných států (Morgenthau, 1993: 183).

Morgenthau rozlišuje dva základní vzory mocenské rovnováhy. Prvním je tzv. *přímá opozice*, kdy jeden stát začne provádět imperialistickou politiku vůči jinému státu, a ten odpoví snahou o politiku status quo nebo vlastní imperialistickou politikou. Druhým vzorem je tzv. *soutěž*, kdy se do soupeření dvou států (viz výše) včlení další státy. Jejich postavení pak závisí na vývoji soupeření primárních států, jehož výsledkem může být uzavření spojení s některým ze soupeřících států, nebo mohou být ovládnuty, případně zůstat neutrální. Morgenthau také popisuje základní metody na udržení rovnováhy moci: rozděl a panuj, kompenzace, závody ve vyzbrojování a aliance tj. spojení (Morgenthau, 1993: 188 – 197).

---

⁶ Jak uvádí Morgenthau ve své knize *Vědecký člověk versus mocenská politika*: „co bylo dříve egoismem – a tedy něčím nízkým a nemorálním-, stává se patriotismem, a tedy něčím vznešeným a altruistickým“ (Morgenthau, cit. dle Barša – Císař, 2008: 40),

2.2.3 G. Kennan – od teorie k praxi

G. Kennan byl americký diplomat, který působil jako chargé d'affaires v letech 1944 – 1946 v Moskvě. V roce 1946 odeslal diplomatickou depeši, která později vešla ve známost jako dlouhý telegram, ve které popisoval agresivní podobu Stalinovy zahraniční politiky. Později, v roce 1947, publikoval pod pseudonymem Mr. X v časopise *Foreign Affairs* svou představu americké zahraniční politiky. Navrhoval, aby základem jakékoliv americké zahraniční politiky byla dlouhodobá, trpělivá, ale zároveň odhodlaná kontrola ruské (sovětské) expanzivní politiky.⁷

Kennan navrhoval následující premisy:

- Nejednat se SSSR (Ruskem) přátelsky.
- Nepředpokládat shodné cíle zahraniční politiky se SSSR, takové cíle neexistují.
- Nedělat absurdní gesta dobré vůle.
- Neklást Rusům požadavky za situace, že nejsme schopni reagovat v případě jejich neplnění.
- Trvat na tom, aby SSSR nesl plnou odpovědnost za své akce.
- Nezačínat diskuse s Rusy, pokud zájem o diskusi z jejich strany, je menší než na americké straně.
- Nebát se použít důrazných kroků, a to i v případech, které se zdají být nedůležitými.
- Nebát se nepříjemností, které vzniknou na základě odlišných přístupů k zahraniční politice.
- Koordinovat všechny vládní aktivity i aktivity soukromého sektoru (ovlivnitelné vládou) související s SSSR.

---

⁷ G. Kennan and Containment, dostupné na: <http://history.state.gov/departmenthistory/short-history/kennan>, dne 18. 1. 2012

- Zesílit a podpořit zastoupení v SSSR (Wright, 1976: 6).

Kennan v rámci své analýzy sovětské zahraniční politiky identifikoval dvě základní příčiny sovětského chování v mezinárodních vztazích. Tou první byla tradiční nedůvěra Sovětského svazu vůči Západu a tou druhou potřeba represivního režimu obhájit svou existenci. Ta byla nalezena v existenci vnějšího nepřítele, která byla usnadněna dichotomií socialismu a kapitalismu, která vycházela z ideologie marxismu – leninismu. Kennan popisoval komunistickou stranu v SSSR jakožto úspěšný nástroj pro despotické vládnutí a také snahy SSSR o využití zahraničních komunistických stran pro ovlivňování domácí politiky v jiných zemích ve svůj prospěch. Doporučil také, aby se další jednání se Sovětským svazem odehrávala již na realistických základech a upozornil na to, že na tuto změnu bude také potřeba připravit americkou veřejnost, která v průběhu 2. světové války vnímala SSSR jako spojence (Mayers, 1986: 74 – 75).

Kennanovy úvahy založené na realistických přístupech, poskytly koncepční rámec pro praktickou americkou zahraniční politiku. Tato politika, známá také jako politika zadržování komunismu (containment), vedla k řadě úspěšných akcí, kterými se v letech 1947 - 1950 podařilo zpomalit sovětskou expanzi.⁸

2.3 Idealismus

Idealismus, spadající do liberálního paradigmatu, dominoval oboru mezinárodních vztahů v období od ukončení první světové války do vypuknutí druhé světové války. Motivován dosud nepoznanými hrůzami, které sebou přinesla první světová válka, se snažil o prosazení nového přístupu v mezinárodních vztazích s důrazem na mezinárodní spolupráci a kolektivní obranu. Ve své snaze neuspěl a výsledkem byla druhá

---

⁸ G. Kennan and Containment, dostupné na: <http://history.state.gov/departmenthistory/short-history/kennan>, dne 18. 1. 2012

světová válka, jež byla ještě mnohem ničivější, než ta první, která měla být podle představ idealistů tou poslední válkou.

Přestože je jednoznačné definování idealismu obtížné, lze obecně říci, že jde o teoretickou koncepci, která se soustřeďuje na regulaci moci v mezinárodních vztazích. Tohoto cíle se snaží dosáhnout zajištěním globální kooperace podporované novými institucemi a normami. Oskar Krejčí se ve své práci *Mezinárodní politika* pokouší o charakterizování idealismu následujícím způsobem (Krejčí, 2007: 571 – 572):

- Lidská přirozenost je ve své podstatě dobrá, či dokonce altruistická. Lidé jsou tak schopni vzájemně spolupracovat na společných cílech. Špatné lidské chování není v člověku samém, ale ve špatných institucích a jejich uspořádání.
- Povaha nedostatků sociálního pořádku odpovídá stupni znalostí a chápání, zaostalým sociálním institucím, nebo zkaženosti některých jedinců či skupin. Z tohoto předpokladu plyne, že příčinou válek nejsou lidé jako takoví, ale vlády. Mírové soužití se nejlépe zajistí rozšířením demokratických institucí. Politické kroky je třeba založit na rozumu a mravnosti.
- V mezinárodní politice existuje, stejně jako v ekonomice, přirozený soulad zájmů. Národní, mezistátní a všelidské zájmy jsou totožné. Mezinárodní konflikty, zejména války, nemusí být nevyhnutelné.
- Frekvence mezinárodních konfliktů může být omezena změnou institucionálního uspořádání, které je podněcuje. Mezinárodní společenství je nutné reorganizovat s cílem odstranit instituce, které mohou způsobovat vznik konfliktů a válek. Válku je třeba chápat jako mezinárodní problém, který vyžaduje kolektivní úsilí o její eliminaci. Případné spory mezi

státy lze řešit soudními procedurami nebo arbitrážemi. I ve světovém systému by měla být nastolena vláda práva. V případě, že nedojde k vyřešení sporu soudní cestou, musí systém kolektivní bezpečnosti nahradit princip svépomoci státu.

Idealismus je také možné chápat jako utopickou představu o možnosti změny zahraničně politického chování států s následnou transformací mezinárodního systému. Transformace může být iniciována mravní změnou chování státníka, podřízením chování jednotlivých států právním normám nebo vytvořením jednotného světového státu (Krejčí, 2007: 573).

2.3.1 N. Angell - Velká iluze

N. Angell významně přispěl do teorie mezinárodních vztahů svým dílem *Velká iluze* (1910), ve kterém rozvinul koncepci vzájemné závislosti. Za toto své dílo obdržel v roce 1933 Nobelovu cenu míru, kdy byl oceněn jako pedagog a obhájce Společnosti národů. Základem jeho díla byla analýza povahy války, při které dospěl k závěru, že nebezpečí vzájemného zničení útočníka a obránce, dělá ozbrojený konflikt nevýnosnou záležitostí. Angell věřil, že expanze volného obchodu (trhu) vytvoří větší vzájemnou závislost mezi státy, která ve spojení s kvalitnějším vzděláním, učiní válku neracionální a necivilizovanou akcí v mezinárodním systému. Tento jeho přístup se později stal známý jako angellismus a rozšířil se prostřednictvím mírových hnutí.⁹

Angell analyzoval mezinárodní vztahy z ekonomického pohledu. Podle jeho názoru, vývoj lidstva do stádia vysoce rozvinutých ekonomických (obchodních) společenství sebou přinesl existenci světového trhu a rostoucí dělby práce, které by měly snižovat použití síly

---

⁹ N. Angell, dostupné na: http://nobelpeaceprize.org/en_GB/laureates/laureates-1933/angell-bio/, dne 20. 1. 2012.

v mezinárodních vztazích. Angell ve své knize napadl představu, že použití síly (válka) může přinést materiální zisky. Naopak, právě tuto představu označoval za Velkou iluzi. Válka, tvrdil, snad může přinést výhody, ale jen krátkodobé a z dlouhodobého hlediska je vedení války pro stát kontraproduktivní. V této souvislosti poukazoval na rostoucí vzájemnou závislost jednotlivých národních ekonomik, které postupně vytvářejí celosvětové ekonomické společenství, které přesahuje politické hranice. Národní zájem je tak provázán s celosvětovým prospěchem, neboť veškeré události, zejména ty negativní, ovlivňují fungování světové ekonomiky. Pro fungování jednotlivých států je tak důležitá mezinárodní stabilita, jež umožňuje vzájemnou obchodní výměnu (Weinroth, 1974: 563 – 565).

2.3.2 W. Wilson – nástup idealismu v MV

Po vypuknutí první světové války vznikl dojem, že se liberální ideály v mezinárodním prostředí nemohou prosadit. Válka však přinesla takový šok světové veřejnosti, že se otevřela cesta pro realizaci vizí amerického prezidenta W. Wilsona, který se snažil na základě liberálního přístupu změnit fungování mezinárodního systému.

W. Wilson se po ukončení první světové války stal nejvlivnějším světovým státníkem. Jeho názory tak ovlivnily i etabloující se obor mezinárodních vztahů. Ve svých argumentech, jimiž se snažil ovlivnit mezinárodní politiku, vycházel z liberální tradice společenské smlouvy a, inspirován J. Benthamem, kladl důraz na pevnou víru v lidský rozum, individuální svobodu, veřejné mínění a společenskou otevřenost (Knutsen, 2005: 240).

Vycházejí z výše uvedených principů, které zformuloval v tzv. Čtrnácti bodech¹⁰, snažil se Wilson o vytvoření nových nadnárodních

---

¹⁰ Tyto body přednesl W. Wilson v rámci svého projevu před Kongresem dne 8. ledna 1918. V proslovu byly zmíněny nejenom formulace válečných cílů USA, ale i obecné demokratické zásady nového uspořádání mezinárodních vztahů.

regulačních mechanismů, jež měly pomoci nahradit tradiční politiku mocenské rovnováhy systémem kolektivní bezpečnosti. Klíčová role v této změně připadla mezinárodním organizacím a mezinárodnímu právu. Zhmotněním Wilsonových myšlenek se stala Společnost národů, která měla zahraniční politiku učinit transparentnější a poskytnout fórum pro řešení nesrovnalostí a urovnávání konfliktů pomocí mezinárodněprávních mechanismů (Blažek, 2005: 49).

Způsobem, jak vybudovat nové uspořádání světového politického systému, mělo být odstranění mechanismu mocenské rovnováhy. Při snaze o dosažení tohoto cíle hodlal Wilson použít, paradoxně, i mocenských prvků. Při zdůvodňování projektu Společnosti národů na pařížské mírové konferenci v roce 1919, Wilson prohlásil, že základem jeho plánu na změnu světového uspořádání je ozbrojená síla, která zasáhne tam, kde nebude dostatečná morální síla. O. Krejčí tuto jeho ideu označuje jako intervencionalistický idealismus, který předpokládá, že přirozenému pokroku je nutné pomáhat. Na podobném principu je ostatně vystavěna i Trumanova doktrína, která vychází z předpokladu, že jedině demokratický svět je světem míru a tohoto cíle lze dosáhnout jen pod americkým vedením (Krejčí, 2007: 578 – 579).

2.3.3 D. Mitrany – teorie funkcionalismu

D. Mitrany, britský historik a politolog rumunského původu, je považován za jednoho z tvůrců funkcionalismu, teorie, která se snažila o nový přístup při zakládání a fungování mezinárodních organizací.

Ve svém díle *Fungující mírový systém* (1943) reaguje na selhání meziválečné Společnosti národů a předkládá alternativu k založení mezinárodních organizací po válce. Mitrany odmítá, aby spolupráce po válce byla založena na formálních smlouvách jako po 1. světové válce, ale doporučuje spolupráci založenou na praktických a pragmatických požadavcích důležitých pro obnovu Evropy zničené válkou. Mitrany

varuje, a v tom se shoduje s Carrem, že federalistický přístup založený na geografickém nebo ideologickém rámci nemá nikdy dlouhého trvání. Jeho doporučením je tak jít cestou specializovaných (primárně nepolitických) organizací, které se budou věnovat mezinárodní spolupráci např. v ekonomické, technické nebo sociální oblasti. Tyto jeho návrhy byly vzaty v potaz při zakládání OSN, která disponuje mnoha specializovanými agenturami (Anderson, 1998: 577 – 580).

H. Morgenthau považuje funkcionalismus za racionální odpověď na výzvu nacionalismu. Domnívá se, že bude možné, aby mezinárodní organizace postupně převzaly část národních funkcí, pokud se funkcionalismu podaří uspět (Tanter, 1969: 401)

Podle O. Krejčího, funkcionalismus předpokládá řešení mezinárodních problémů kooperací, a nabízí tak alternativu k realistickému konceptu soupeření o moc. Proto je důležité vyhýbat se při integraci politicky citlivým otázkám bezpečnostní a zahraniční politiky a spíše se zaměřit na otázky sociálního zabezpečení společností a jednotlivců. Cílovým stavem je vytvoření fungující mírové celosvětové společnosti (Krejčí, 2007: 585 – 586).

Dopady první světové války na světovou veřejnost a vliv prezidenta Wilsona způsobily, že se idealismus stal dominantním přístupem v mezinárodní politice v meziválečném období. Selhání Společnosti národů a tedy idealismu jako takového, vedlo k druhé světové válce, po jejímž ukončení došlo k novému uspořádání mezinárodního systému, tentokrát však již na základě realistického paradigmatu. Co tento obrat způsobilo, a jak se projevil ve vzniku bipolárního uspořádání v Evropě zkoumá analytická část této práce.

2.4 Modely rozptýlení moci v mezinárodním systému

Vzhledem k tématu této práce, jež se zabývá vznikem bipolárního uspořádání v Evropě, je součástí teoretické části i stručný popis modelů rozptýlení moci v mezinárodním systému.

Polární struktura popisuje uspořádání mezinárodního systému, ve kterém určitý počet nezávislých velmocí ovlivňuje a utváří jednotlivé vztahy. Polární uspořádání mezinárodního systému lze vyjádřit pravolevou osou, na níž lze na levou stranu umístit unipolaritu, na níž navazuje bipolarita a osu zakončuje na pravé straně multipolarita (Waisová, 2005: 38 – 39).

Unipolaritu lze charakterizovat jako hierarchický systém, v jehož čele stojí silný hegemon, který nejenže ovládá mezinárodní systém, ale také přebírá odpovědnost za stav tohoto systému. Multipolarita je naopak definována situací, kdy je moc v systému rozdělena mezi více než dva aktéry. Multipolarita se může vyskytovat v extrémní nebo omezené formě, která existovala v Evropě před první světovou válkou v podobě evropského koncertu velmocí (Waisová, 2005: 39).

Z pohledu této práce je důležitá teorie bipolarity. Ta se popisuje jako stav, kdy dvě přibližně stejně silné velmoci zaujímají hegemoniální postavení a ovládají část systému. Vzájemné vztahy mezi těmito velmocemi určují vztahy uvnitř mezinárodního systému. V podmínkách bipolarity vznikají teritoriálně a ideologicky uzavřená uskupení, která jsou hierarchicky uspořádaná a každému z nich dominuje jedna velmoc (Waisová, 2005: 39).

Bipolaritu lze charakterizovat i podle její povahy. Subjektivní bipolarita vzniká na základě rozhodnutí skupin mocností vytvořit proti sobě stojící bloky. Takto lze označit vznik bipolarity koalic před první i druhou světovou válkou. Objektivní bipolarita vychází z bezkonkurenčního potenciálu dvou supervelmocí, které jsou schopny si

samostatně zajistit svou bezpečnost. Tento případ nastal v období studené války (Krejčí, 2005: 160 – 161).

3 ANALYTICKÁ ČÁST

V analytické části budou identifikovány klíčové události sledovaného období, které je vymezeno Říjnovou revolucí v roce 1917 a rozdělením Německa v roce 1949. Zmíněné události budou nejdříve popsány z historického hlediska a následně analyzovány s využitím teoretických východisek uvedených v teoretické části této práce. Analyzované události budou rozděleny do tří historických období. V první části bude pozornost věnována meziválečnému období, v další části bude analyzován průběh druhé světové války a v závěrečné části se analýza zaměří na poválečné období.

3.1 Vývoj v období 1917 – 1940 (Vzestup a pád idealismu doprovázený nástupem realismu v MV)

3.1.1 Říjnová revoluce a její následky

V roce 1916, po dvou letech neustálých bojů, se obě válčící koalice, Dohoda i Ústřední mocnosti ocitly v patové situaci. Na západní frontě německá ofenziva u Verdunu a britsko-francouzská na řece Sommě skončily neúspěšně, na východní frontě zastavila německá armáda ruskou ofenzivu u Karpat. Obrovské lidské ztráty, přechod na válečnou ekonomiku a celková deziluze způsobily vyčerpání obou válčících stran. Nesmělé pokusy vyjednat ukončení války, včetně Wilsonova pokusu o „mír bez války a poražených“, byly odmítnuty. Za této situace přichází v roce 1917 v Rusku revoluce, kdy se vlády zmocňuje bolševická strana s cílem nastolit diktaturu proletariátu. Jedním z kroků bolševické vlády je uzavření separátní mírové smlouvy v březnu 1918 mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi. To umožnilo Německu přesunout značné vojenské síly na západní frontu. Dohoda reagovala intervencemi v ruských přístavech s cílem zabránit Německu v získání

zbraní a dalšího důležitého válečného materiálu (Veselý, 2007: 195 – 204).

Z hlediska budoucího vzniku bipolárního uspořádání v Evropě můžeme v popsanych událostech identifikovat několik klíčových událostí. Š. Waisová vidí rok 1917 jako období, kdy se poprvé střetávají demokratické i komunistické mocenské uspořádání. Komunistická strana Ruska, jež splynula s ruskou státní mocí, se stala vzorem pro ostatní komunistické strany a usilovala o světovou revoluci. Spojené státy americké se na základě svého jednání v první světové válce a při mírových jednáních stávají vedoucí silou liberálně – demokratického světa (Waisová, 2005: 156). Podobný názor zastává také Y. V. Berghe, který spatřuje počátek studené války u Lenina a Říjnové revoluce. Všimá si však i průběhu intervence Dohodových států. Její špatně koordinovaný a váhavý průběh nemohl nijak vážněji ovlivnit průběh ruské občanské války. Nicméně její samotná existence přesvědčila bolševiky, že se kapitalistické státy nikdy nesmíří s existencí SSSR a že využijí každé příležitosti k jeho zničení (Berghe, 1996: 19 – 24).

T. L. Knutsen přidává zajímavý postřeh, že Lenin i Wilson „soutěžili“ o post vizionářského vůdce v poválečném světě. Oba se shodovali v názoru na zásady racionality, rovnosti, svobody a moci člověka nad přírodou. Wilson však vycházel z liberální interpretace, Lenin naopak z interpretace radikální. Jednání v Brestu Litevském poskytovala Leninovi důležitou tribunu k revoluční propagandě. Té Wilson čelil projevem o amerických válečných cílech a poválečném uspořádání (Knutsen, 2005: 231 - 245). Tento projev se měl stát „odpovědí demokracie v jejím prvním skutečném sporu s mezinárodním komunismem“ (Link, cit. dle Knutsen, 2005: 231).

Vzhledem k výše uvedeným názorům je možné konstatovat, že první příčiny budoucího vzniku bipolárního uspořádání v Evropě lze nalézt již v období závěru první světové války. A přestože se obor

mezinárodních vztahů měl teprve konstituovat, je možné říci, že v chování států v průběhu první světové války lze vysledovat prvky realistického paradigmatu, tj. boj o moc a o prosazení národních zájmů. Obrát k tomu, co bylo později nazváno idealismem, měl přijít až na poválečné mírové konferenci.

3.1.2 Vzestup idealismu v MV

První světová válka skončila 11. listopadu 1918 podepsáním příměří mezi Německem a státy Dohody.¹¹ V jejím průběhu padlo 10 milionů vojáků a zemřelo 7 milionů civilistů. Obrovské lidské ztráty, válečné útrapy a rozsáhlé materiální škody přinesly obyvatelstvu Evropy morální šok a připravily tak půdu pro pacifistické smýšlení (Pečenka, Luňák a kol, 1999: 402). V mezinárodních vztazích se tak začal prosazovat přístup, který byl později označen teoretiky mezinárodních vztahů za idealismus nebo utopismus.

Uvedených nálad veřejnosti využil W. Wilson na Pařížské mírové konferenci v roce 1919, kde na jednáních prosazoval liberální přístupy v mezinárodních vztazích, které zformuloval v tzv. Čtrnácti bodech. Jeho cílem bylo nahradit zdiskreditovanou zákulisní diplomacii novým přístupem v podobě otevřené diplomacie s důrazem na zachování míru. Prosazoval liberální obchodní systém bez překážek a zahájení procesu celosvětového odzbrojení. Důraz kladl také na zásadu sebeurčení národů a na vytvoření etnických hranic mezi státy bez ohledu na výsledek války. Posledním bodem byl požadavek na ustanovení Společnosti národů¹², což měla být mezinárodní organizace založená na principu kolektivní bezpečnosti (Pečenka, Luňák a kol, 1999: 96 - 97).

Společnost národů byla založena 10. ledna 1920 jako nástroj kolektivní bezpečnosti a mezinárodní arbitráže. V textu zakládací smlouvy

---

¹¹ Rakousko-Uhersko podepsalo příměří již 3. 11. 1918

¹² Přestože se obecně mluví o Čtrnácti bodech, celkem Wilson zformuloval 23 tezí. Společnost národů, která je připisována Wilsonovi, je však původně britskou myšlenkou z března 1917 (Johnson, 2008: 29)

se mj. hovořilo o nutnosti omezení výzbroje armád na minimum odpovídající národní bezpečnosti, potvrzovaly se zásady nezávislosti a územní integrity členských států a uvedeny byly i sankce proti agresorům. Naopak chybělo stanovení účinných nástrojů, které by případného agresora donutily respektovat principy neútočení a mírového řešení sporů. Přestože USA založení Společnosti národů iniciovaly, zakládací smlouvu nakonec neratifikovaly a do Společnosti národů nevstoupily (Nálevka, 2000: 12 – 13).

Dalším projevem idealismu v mezinárodních vztazích bylo uzavření tzv. Briand - Kellogova protiválečného paktu. Původně šlo o návrh francouzského ministra zahraničí A. Brianda, který hodlal uzavřít dvoustrannou smlouvu s USA o vyloučení války z bilaterálních vztahů. Státní tajemník F. Kellog však navrhl, aby se smlouva rozšířila i o další mocnosti. Po vzájemné diskusi byl 27. srpna 1928 podepsán pakt, ve kterém signatáři souhlasili se zřeknutím se války jako prostředku své národní politiky, a zavázali se, že pro urovnání případných sporů použijí pouze nenásilných prostředků. Slabinou paktu bylo, stejně jako v případě Společnosti národů, že neobsahoval účinné prostředky proti případným narušitelům míru¹³ (Nálevka, 2000: 92).

Myšlenka idealismu se objevila i v tzv. Ženevském protokolu, jenž zavazoval signatáře k mírovému řešení vzájemných sporů. Ozbrojená akce měla být použita pouze pro odražení agrese a dále měla konflikt řešit Společnost národů. Pakt byl projednáván v roce 1924 na plénu SN, ale po jeho odmítnutí Velkou Británií nebyl schválen (Pečenka, Luňák a kol, 1999: 586). Podobně neúspěšně dopadla i Odzbrojovací konference v Ženevě, která se konala v letech 1932 – 33. Zde byly příčinami neúspěchu snaha o dominantní postavení Francie a nástup A. Hitlera k moci (Nálevka, 2000: 93 - 94).

---

¹³ Nerespektování podmínek paktu se však později stalo součástí obžaloby před norimberským tribunálem (Pečenka, Luňák a kol., 1999: 66)

Liberální vize prezidenta Wilsona však měly i své odpůrce. G. Clemenceau¹⁴ připodobnil již v roce 1918 wilsonismus ke komunismu a oba myšlenkové směry označil za čirou ideologii. Důsledným kritikem utopismu byl i W. Churchill, který zpochybňoval liberální představu, že se člověk řídí rozumem, a lidskou interakci nahlížel spíše z hlediska konfliktu než harmonie (Knutsen, 2005: 242 – 243). J. Keynes¹⁵ kritizoval výsledek Pařížské mírové konference a založení Společnosti národů z ekonomického pohledu. Podle něj bylo klíčové zaměřit se na poválečnou hospodářskou obnovu a nastartování evropských ekonomik (Johnson, 2008: 33 – 34).

Idealismus Společnosti národů, který byl promítnut do teze kolektivní bezpečnosti, kritizoval později i Morgenthau, který meziválečná léta označoval za období mocenské rovnováhy a nikoli za působení kolektivní bezpečnosti. Jako příklad uvádí spojenectví Francie se státy východní Evropy, jakožto preventivní rovnováhy moci vůči vzestupu Německa, s cílem udržet status quo vytvořený Pařížskými mírovými smlouvami. Jako reakce, přesně v intencích konceptu mocenské rovnováhy, vzniklo spojenectví mezi Německem a Itálií (Morgenthau, 1993: 208).

Podobný názor zastával E. H. Carr, který tvrdil, že desetileté období po ukončení války nebylo prosto mocenské politiky ale právě naopak. Pouze silná mocenská dominance zemí, které chtěly udržet status quo vytvořený Pařížskými mírovými smlouvami, dala vzniknout dojmu, že v Evropě neprobíhá boj o moc (Carr, 2001: 98).

Skutečnost, že v Evropě probíhala mocenská politika již ve dvacátých letech, Carr dokumentuje na příkladu cesty k Locarnské smlouvě (Rýnský garanční pakt). V roce 1922 navrhlo Německo smlouvu Francii, ve které by byla garantována jeho západní hranice. Francie, jež

---

¹⁴ Předseda vlády Francie v letech 1917 - 1920

¹⁵ Britský ekonomický odborník, který prosazoval regulovanou ekonomiku a zásahy státu do národního hospodářství

tehdy měla nad Německem převahu (moc) tuto smlouvu z pozice síly odmítla. V roce 1925 však došlo k psychologickému zlomu, kdy se německý strach z Francie vyrovnal francouzskému strachu z Německa, došlo tak vyrovnání moci. Smlouva, jež byla nemožná v roce 1923, a která by opět nebyla možná ve třicátých letech, byla nyní přivítána oběma stranami. Mocenské zájmy Velké Británie se navíc shodovaly s těmi německými. To umožnilo v roce 1925 uzavřít Rýnský garanční pakt, který garantoval německou západní hranici s Francií a Belgií. Z vnějšího pohledu (bez akceptace mocenského pozadí) se tak vytvářel dojem, že jde o klasickou ukázkou spolupráce mezi státy. Avšak další pokus o garanci východní hranice Německa již naplno ukázal, že pokud se nesejdou mocenské zájmy velmocí (Německo a Velká Británie neměly zájem na garanci německé východní hranice), k žádné dohodě (spolupráci) nedojde (Carr, 2001: 99 – 100).

Navzdory uvedeným výtkám lze poválečné období označit za éru vzestupu idealismu. Wilsonových Čtrnáct bodů, založení Společnosti národů i podepsání Briand - Kellogova protiválečného paktu jsou toho dokladem. Avšak již během Pařížské mírové konference se mezi sebou střetávaly realistické postoje Francie a Velké Británie s idealistickým přístupem Spojených států. Z pohledu budoucí bipolarity je užitečné zmínit, že na poválečná mírová jednání nebyly přizvány nejen poražené státy ale i Rusko, ve kterém se etabloval bolševický režim. S postupem času idealistický étos z mezinárodních vztahů vyprchával, jednání o Ženevském protokolu i Odzbrojovací konference v Ženevě skončila neúspěchem. Hlavním důvodem pádu idealismu v mezinárodní politice se však stala světová hospodářská krize a řada ozbrojených konfliktů ve 30. letech.

3.1.3 Světová hospodářská krize

Krach na newyorské burze v říjnu 1929 odstartoval rozsáhlou hospodářskou krizi, která zasáhla většinu států světa a významně narušila fungování světového ekonomického systému. Během několika let poklesla světová produkce o 32 procent a mezinárodní obchod o 34 procent. Doprovodným jevem se stala masová nezaměstnanost, která v roce 1934 činila 40 milionů nezaměstnaných. Velká Británie, USA a Francie postupně opustily zlatý standard svých měn a zavedly opatření na ochranu svých trhů. Podobné kroky činily i další státy (Veselý, 2007: 240).

Podle E. Hobsbawma lze, i když vezmeme v potaz poválečnou situaci a politické komplikace v Evropě, vysledovat hlavní příčiny krize v USA¹⁶. Jednou z nich je rostoucí nerovnováha v mezinárodní ekonomice mezi USA a zbytkem světa. Americká ekonomika byla schopna fungovat poměrně soběstačným způsobem a nepůsobila tak jako globální ekonomický stabilizátor, což byla role vyhrazená před první světovou válkou Velké Británii. Ústup USA ze světové ekonomiky je tak jedním z vysvětlení hospodářské krize. Další příčinou je pak fakt, že poptávka nedokázala reagovat na rostoucí produktivitu. To způsobilo nadvýrobu, spekulace a následně kolaps celého systému (Hobsbawm, 2010: 108). P. Johnson vidí příčinu již u Wilsonova rozhodnutí řešit poválečné problémy Evropy nikoli na hospodářské úrovni, ale na základě mezinárodního práva. Tento přístup USA společně s jejich důrazem na vymáhání válečných dluhů způsobil zhroucení wilsonismu, nástup vysoké inflace, zadluženosti a vymáhání protichůdných finančních nároků (Johnson, 2008: 40).

---

¹⁶ Podrobněji je schéma vzniku hospodářské krize popsáno v kapitole 3.1.4.2 věnované americké vnitřní politice.

Výše uvedený vývoj v mezinárodní politice způsobil odklon od liberálních zásad v mezinárodních vztazích. Ekonomické problémy a z nich plynoucí sociální dopady vedly v jednotlivých státech k nárůstu ekonomického izolacionismu a protekcionismu a ke zpochybňování mezinárodní spolupráce. USA zavedly vysoká ochranná cla, Velká Británie vytvořila uzavřený obchodní systém ze zemí Commonwealthu, další státy reagovaly obdobným způsobem. Všechna tato opatření narušovala vztahy mezi jednotlivými státy a přerůstala až v podobu celních válek. Liberální přístupy v podobě hledání dorozumění a kompromisů ustoupily v mezinárodních vztazích do pozadí. K moci se naopak začaly dostávat autoritativní a totalitní metody vlády a to jak z pravicově nacionalistických pozic, tak z radikálně levicových pozic reprezentovaných komunistickým hnutím. V této souvislosti byl uváděn ekonomický rozmach SSSR, zatímco západní kapitalistický systém se ocitl v troskách (Veselý, 2007: 241).

Hospodářská krize otevřela soutěž o vedoucí ideologii pro další dějinný vývoj. O pozornost se ucházel marxistický komunismus, reformovaný kapitalismus a fašismus (Hobsbawm, 2010: 116). Jejich souboj významně ovlivnil i mezinárodní vztahy a proto mu bude i nadále věnována pozornost.

Nástup a průběh hospodářské krize narušily dominanci idealismu v mezinárodních vztazích. Slovy E. Hobsbawma, „starý liberalismus byl mrtvý – nebo byl odsouzený k zániku“ (Hobsbawm, 2010: 116). Reakce států na krizi v podobě izolacionismu a protekcionismu šla přímo proti duchu liberálních konceptů. Wilsonem a Angellem doporučená ekonomická spolupráce, jež měla vytvářet mezi státy natolik silné vazby, že by se válka nevyplatila, byla v tomto období opuštěna. To lze dokumentovat i na skutečnosti, že za celou dobu krize byl podniknut pouze jeden pokus¹⁷ o mezinárodní koordinaci při řešení následků

---

¹⁷ Jednalo se o světovou hospodářskou konferenci v Londýně probíhající 12. 6. – 27. 7. 1933

hospodářské krize. Ten však, jak se dalo očekávat v panující atmosféře nedůvěry a nespolupráce, skončil neúspěšně. Další vývoj mezinárodní politiky proto začal směřovat k nástupu realistických přístupů v mezinárodních vztazích.

3.1.4 Domácí politika USA a SSSR a vliv na zahraniční politiku

3.1.4.1 Sovětský svaz

Po ukončení občanské války se Rusko ocitlo v rozsáhlé vnitřní krizi. Válečný komunismus přivedl zemi na okraj ekonomického krachu a ve společnosti se šířily nepokoje a vzpoury. Leninovou reakcí bylo zavedení tzv. Nové ekonomické politiky, která částečně povolovala tržní principy, šlo o jakousi novou formu smíšeného hospodářství. Zároveň se však vynořila otázka, zda zavedení NEPu není zradou socialistických myšlenek. Přestože NEP zaznamenal úspěch, byl koncem roku 1929 opuštěn a místo něj byla spuštěna násilná kolektivizace a urychlená industrializace (Malia, 2004: 153 – 160).

Ve stejném období probíhal v Sovětském svazu boj o politické nástupnictví po V. I. Leninovi. V něm se podařilo zvítězit J. V. Stalinovi nad hlavním oponentem L. D. Trockým. Stalin prosazoval svou tezi socialismu v jedné zemi, oproti Trockého vizi permanentní revoluce. V průběhu dalších let Stalin ovládl komunistickou stranou tím, že odstranil své významné oponenty v politických monstrprocesech a hloubkovou čistkou očistil stranu od neloajálních (dle Stalinových měřítek) členů. Tento proces, nazývaný Velkým terorem, protože v jeho průběhu byly popraveny nebo poslány do gulagů statisíce lidí, označuje M. Malia za gigantický puč, vykonaný Stalinem a nejvyšším vedením proti většině klíčových funkcionářů systému. Stalin si pomocí Velkého teroru zajistil novou stranu a nový soubor kádrů v každé společenské oblasti. Podařilo se mu tak soustředit veškerou moc v Sovětském svazu ve svých rukou (Malia, 2004: 248 – 260).

V zahraniční politice Sovětského svazu se střetával teoretický přístup, prezentovaný revoluční rétorikou boje proti kapitalismu, s používanou praxí v mezinárodních vztazích. SSSR založil Kominternu jako zastřešující organizaci všech světových komunistických stran, s cílem bojovat proti kapitalismu a organizovat světovou revoluci. Ovšem po zjištění, že světová revoluce nenastane a pod tlakem své vnitřní ekonomické krize se rozhodl spolupracovat s kapitalistickými zeměmi. Tyto země, vedeny silnými ekonomickými zájmy, zrevidovaly svůj odmítavý postoj vůči bolševickému státu a navázaly se SSSR diplomatické vztahy. Přestože byla spolupráce vedena zejména po ekonomické linii, dokázal se Sovětský svaz vymanit z mezinárodní izolace. Y. Berghe tvrdí, že bez obchodu se Západem by výstavba SSSR ve dvacátých letech nebyla vůbec možná. Upozorňuje také na tehdejší spojení Sovětského svazu s Německem, dvou států, které se nemohly účastnit Pařížské mírové konference. Zájem o Sovětský svaz se na Západě zvýšil v průběhu hospodářské krize, kdy v kontrastu s vyčerpanou a stagnující ekonomikou západních zemí SSSR vykazoval hospodářský růst a nulovou nezaměstnanost. O drastických dopadech kolektivizace či industrializace běžná veřejnost na Západě netušila a vlády tyto informace zamlčovaly, aby nenarušily ekonomické vztahy (Berghe, 1996: 27 – 31).

Na konci třicátých let již západní demokratické státy jednaly se SSSR jako s normálním partnerem. Spojené státy jej uznaly v roce 1933. Respektovaným členem mezinárodního společenství se stal poté, co byl v roce 1934 přijat za člena Společnosti národů. Západní země se přestaly věnovat boji proti komunismu a soustředily se na nápravu škod způsobených hospodářskou krizí a na vzestup nacismu v Německu (Berghe, 1996: 32). V meziválečném období se tak SSSR dokázal vymanit z izolace, ve které se ocitl po nástupu sovětského zřízení, a stal se důležitým účastníkem mezinárodních vztahů.

3.1.4.2 Spojené státy americké

Dvacátá léta byla v USA dobou prosperity a hospodářského růstu. Prezident Coolidge, který zastával svou funkci v letech 1923 – 1929, zastával ve své politice liberální princip *laissez faire* a trval na tom, aby vláda a obchodní podnikání zůstávaly oddělené a nezávislé. Svůj politický program shrnul do věty: „Ekonomika je nejpraktičtější formou idealismu“. Hospodářská prosperita měla i společenské důsledky. Rozvoj automobilismu přinesl pracujícím mobilitu, důležitou pro dostupnost zaměstnání, významně se zvýšil počet uzavřených životních pojištění, byl kladen větší důraz na vzdělávání a ve společnosti se začaly prosazovat ve větší míře i ženy. Na konci dvacátých let začaly USA s podílem 34 procent dominovat světovému hospodářství (Johnson, 2000: 568 – 573).

Na pozadí uvedené prosperity se však skrývala neodpovědná úvěrová politika. Její důsledky naplno propukly za administrativy prezidenta H. Hoovera v letech 1929 – 1932. Politika založená na úvěrové inflaci se zhroutila koncem roku 1928, během šesti měsíců následoval hospodářský úpadek, který vyvrcholil krachem akciového trhu na newyorské burze v říjnu 1929. Hospodářský pokles je však v ekonomickém cyklu přirozený jev. Za předpokladu, že by recese mohla samočinně odeznít, tj. v ekonomice by přežily jen zdravé podniky, mzdy by klesly na přirozenou úroveň a akciový trh by začal odrážet hospodářskou realitu, by se hospodářství mohlo vrátit k růstu již po jednom roce. H. Hoover se však rozhodl pro politiku vládních intervencí v ekonomice. Znovu zahájil poskytování úvěrů a nastartoval rozsáhlou výstavbu veřejné infrastruktury.¹⁸ Poskytováním úvěrů se však bránilo nutným bankrotům a to krizi jen prodlužovalo, neboť podniky pouze přežívaly a na závěr stejně zkrachovaly. Přijetí represivního celního sazebníku v roce 1930 vyvolalo celní válku a pomohlo rozšířit krizi i do

---

¹⁸ Jednalo se tak reálný začátek Rooseveltova Nového údělu, což později i jeden z představitelů Rooseveltovy administrativy, R. Tugwell, v sedmdesátých letech přiznal (Johnson, 2000: 593)

Evropy. Pozdě přišlo i uvalení moratoria na splácení reparací a válečných dluhů. Hooverovu politiku tak lze zhodnotit jako čtyři roky zoufalých snah zlepšit situaci s výsledkem naprostého krachu a prodloužení agónie amerického hospodářství (Johnson, 2000: 583 – 596).

Volby v roce 1932 ukončily dominanci republikánské strany, která trvala od šedesátých let 19. století. Ve volbách zvítězil demokratický kandidát F. D. Roosevelt, který zůstal ve funkci v letech 1933 – 1945. Rooseveltův program pro boj s krizí spočíval v tzv. Novém údělu (The New Deal), s jehož pomocí navrátil důvěru bankovnímu sektoru a obnovil oběh peněz v ekonomice. Dalším krokem bylo financování rozsáhlé výstavby veřejné infrastruktury. Jak vidno, skutečně šlo, byť s jistými inovacemi, o pokračování Hooverova novátorského korporativismu. V USA tak reálně fungoval státní kapitalismus. Uvedená opatření nastartovala hospodářský růst, nicméně byl pomalý a nedostatečný. Opravdový návrat k razantnímu hospodářskému růstu přineslo až zahájení druhé světové války (Johnson, 2000: 598 – 606).

V průběhu dvacátých a třicátých let se Spojené státy orientovaly zejména na americký kontinent a evropské politice nevěnovaly velkou pozornost. Nelze je však označit za zcela izolacionistické, neboť expandovaly v Tichomoří. Teprve v době hospodářské krize, zejména za prezidenta Roosevelta, se USA začaly věnovat jen vnitřní politice. V druhé polovině třicátých let byly přijaty zákony, které se soustředily na ochranu americké neutrality. Tyto zákony nerozlišovaly mezi agresorem a obětí a zvýhodňovaly tak agresivní diktátorské režimy vůči umírněným demokraciím a oběťm agrese. V době krize byl izolacionismus v americké politice velmi silný. Až útok na Pearl Harbor¹⁹ ukončil americkou snahu o neutralitu a USA konečně vstoupily do války jako garant demokracie a mezinárodního práva (Johnson, 2000: 614 – 619).

---

¹⁹ Dne 7. prosince 1941 zaútočilo japonské námořnictvo bez vyhlášení války na základnu amerického námořnictva v přístavu Pearl Harbor na Havaji. Následoval vstup USA do války proti Japonsku a vzápětí i Německu.

Vnitřní vývoj ve Spojených státech v meziválečném období měl významný dopad na mezinárodní politiku. Hospodářská krize, která začala v USA a jejich izolacionistický přístup ve třicátých letech, který popíral základní liberální premisy jako kolektivní bezpečnost a mezinárodní spolupráce, přivedl svět na okraj druhé světové války.

3.1.5 Selhání Společnosti národů a nástup realismu

Třicátá léta nepřinesla jen hospodářskou krizi, ale také řadu konfliktů, které lemovaly cestu k vypuknutí druhé světové války. Tento vývoj názorně popisuje Z. Veselý ve svém díle *Dějiny mezinárodních vztahů* (Veselý, 2007: 241 – 259). Pro účely této kapitoly budou popsány: konflikt v Mandžusku, italsko – habešská válka, španělská občanská válka a Mnichovská dohoda.

V roce 1931 po fingovaném incidentu zaútočila japonská armáda na Mandžusko²⁰ a po krátkých bojích jej obsadila. Následně Japonsko umožnilo vznik „nezávislého“ státu Mandžukuo, který byl ve skutečnosti japonským satelitem. Čína reagovala stížností u Společnosti národů (SN) a odkazovala také na porušení Briand – Kellogova paktu. SN vyzvala obě strany k zastavení bojů a stažení vojsk. Japonsko odmítlo, a poté co komise SN doporučila vyhlásit v Mandžusku autonomii, opustilo jednání a vystoupilo ze SN. Neústupnost Japonska, neschopnost SN situaci vyřešit a napjaté čínsko – japonské vztahy vyústily v roce 1937 ve válku mezi Čínou a Japonskem.

V letech 1935 – 1936 podnikla italská armáda invazi do Habeše za nerozhodného postoje Francie a Velké Británie. Po vítězství Itálie ve válce byla Habeš anektována a pod názvem Etiopie byla včleněna do Italské východní Afriky. Společnost národů reagovala vyhlášením hospodářských sankcí, které však, i díky postoji Francie a Velké Británie nebyly příliš účinné a již v červenci 1936 byly odvolány. Obě země

---

²⁰ Severovýchodní oblast Číny

dokonce v roce 1938 italskou anexi Habeše uznaly. Opět se tak prokázala neschopnost SN účinně zasáhnout proti agresorovi.

A právě na příkladu italské agrese vůči Habeši analyzuje Morgenthau selhání principu kolektivní bezpečnosti a Společnosti národů jako celku.

Morgenthau uvádí, že aby byl princip kolektivní bezpečnosti funkční, musí být splněny tři podmínky: (1) státy sdružené v organizaci kolektivní bezpečnosti musí být schopny shromáždit takovou sílu, aby dokázaly případného agresora zastrašit nebo porazit; (2) takto sdružené státy musí mít shodný vlastní koncept bezpečnosti s tím, který mají bránit a (3) tyto státy musí být ochotné podřídit své protichůdné národní zájmy, ve prospěch obecného dobra definovaného v rámci kolektivní obrany všech členských států. Morgenthau argumentuje, že zajištění těchto tří podmínek zároveň není příliš pravděpodobné a dokazuje na tom abstraktnost fungování Společnosti národů (Morgenthau, 1993: 291).

Při italsko – habešském konfliktu (a i u dalších konfliktů té doby) nebyly tyto podmínky splněny. V rámci Společnosti národů byla řada slabých států, jež nedisponovaly dostatečnou silou k zastrašení či odražení útočníka. Nicméně vůči Itálii by postačovala spojená síla dvou klíčových členů Společnosti národů, a to Velké Británie a Francie. Avšak tyto státy působily v rámci celosvětového boje o mocenskou rovnováhu, a italský problém byl jen jedním z problémů a ne nejdůležitějším. Velká Británie a Francie tak váhaly mezi prosazováním svých národních zájmů a podpořením principu kolektivní bezpečnosti. Výsledkem jejich nerozhodného postoje byla nejen změna status quo ve východní Africe, ale také sblížení Itálie s Německem. Toto chování obou velmocí způsobilo nefunkčnost Společnosti národů a také poškodilo jejich pověst jakožto ochránců status quo. Následkem byl mocenský vzestup Německa a zahájení agresivních válek (Morgenthau 1993: 292 – 293).

Dalším konfliktem, jenž zkomplikoval situaci v Evropě, byla občanská válka ve Španělsku. V roce 1936 vypuklo povstání proti republikánské vládě pod velením generála F. Franca. Přestože se jednalo o občanskou válku, měla silný mezinárodní rozměr. Na straně povstalců se významně angažovala Itálie (až 150 000 vojáků) a v menší míře také Německo. Velká Británie a Francie vyhlásily zásadu nevměšování cizích států do konfliktu. Tuto zásadu dozoroval Neintervenční výbor, jehož členy byly i Itálie a Německo, které právě tuto zásadu flagrantně porušovaly. Neutrální postoj Velké Británie a Francie společně se zcela neúčinným zásahem SN v podobě pouhé rezoluce, významně pomohl povstaleckým, italským a německým jednotkám. Za této situace se na stranu republikánské vlády postavil Sovětský svaz²¹, který začal dodávat vojenský materiál a odborný personál. Objevily se také mezinárodní brigády (interbrigády) dobrovolníků, jejichž vznik byl iniciován Komunistickou internacionálou. Občanská válka se tak změnila i v ideologický konflikt. Komunisté, ale i levicově a demokraticky smýšlející lidé bojovali proti nástupu mezinárodního fašismu. V probíhajících bojích však nakonec získali převahu povstalci za vydatné italsko – německé pomoci (srov. Johnson, 2008: 324 – 325). Válka skončila v březnu 1939 porážkou republikánské vlády a nástupem Francovy diktatury. Opět se opakovala známá situace. Společnost národů nebyla schopna účinně zasáhnout a Velká Británie a Francie uznaly Francovu vládu.

Hitlerovské Německo, posílené úspěchy při remilitarizaci Porýní²² a připojením Rakouska k Německu²³, se v roce 1938 rozhodlo předložit další požadavek. Hitler, ve spolupráci s německou menšinou, požadoval připojení československého území obývaného německým obyvatelstvem.

---

²¹ Stalin však do Španělska přenesl i své metody čistek, které zrovna probíhaly v SSSR. Agenti NKVD ve Španělsku likvidovali vedoucí představitele revoluční marxistické strany POUM, která byla komunisty chápána jako konkurence (Johnson, 2008: 328 – 329).

²² Remilitarizací Porýní v roce 1936 porušilo Německo podmínky Pařížské mírové smlouvy z roku 1919. Francie, která mohla tento krok zvrátit tak neučinila. Velmi slabá byla i reakce Společnosti národů.

²³ Pod německým nátlakem bylo Rakousko v březnu 1938 připojeno k Německu. To bylo dalším porušením Pařížské mírové smlouvy, a i v tomto případě reagovaly Francie a Velká Británie pouze diplomatickými protesty.

Československo tento požadavek samozřejmě odmítlo, avšak jeho spojenci, Francie a Velká Británie, jej ve snaze o zabránění války nepodpořili. Mussolini poté, po dohodě s Hitlerem, inicioval konferenci v Mnichově ve dnech 29. – 30. září, na které Německo, Itálie, Francie a Velká Británie rozhodly, bez účasti Československa, o odstoupení požadovaných území Německu.

Popsané události plně prokazují naprostou rezignaci na liberální koncepty kolektivní bezpečnosti a mezinárodní spolupráce. Společnost národů, která byla ustanovena s cílem urovnávat spory a řešit konflikty mírovou cestou ve všech případech selhala.

E. Hobsbawm vidí krizi liberalismu ve slabosti liberálních demokratických států, v jejich neochotě či neschopnosti společně postupovat v krizových situacích. Na příkladu Mnichovské dohody ukazuje kombinaci sebevědomí a agrese na jedné straně a strachu a ústupků na straně druhé. To vše posilovalo vzestup fašismu a nástup autoritářských vlád (Hobsbawm, 2010: 155).

Morgenthau v rámci své realistické koncepce popisuje různé důvody vedoucí k imperialistickému chování. Jedním z těchto důvodů je i prohraná válka. Ilustrativním příkladem tohoto důvodu je právě německá politika praktikovaná od roku 1935 s cílem změnit stávající status quo (Morgentahu, 1993: 66). Dalším důvodem k imperialismu je pak slabost, i tento důvod je možné vztáhnout na německou politiku v druhé polovině třicátých let (Morgenthau, 1993: 67). Slabostí lze označit chování Francie a Velké Británie (viz politika appeasementu) a existenci malých slabých států (Československo, Rakousko) jež nebyly schopny samy Německu vzdorovat.

Na místo pevného jednotného postupu vůči agresivním požadavkům Německa v duchu zásad kolektivní bezpečnosti, začala Velká Británie, a později i Francie, prosazovat politiku appeasementu, tzv.

politiku usmiřování. V té se snažily o vstřícnu politiku vůči agresivnímu Německu a to i za cenu obětování členů Společnosti národů a spojeneckých států. Nijak je neomlouvá, že tak činily ze strachu, že dojde ke komunizaci Německa a následně Evropy. Svou podporu ústupků Německu interpretovali jako volbu menšího ze dvou zel, mezi Stalinem a Hitlerem (Johnson, 2008: 348).

Neochotu Francie a Velké Británie bojovat za liberální myšlenky je možné vysvětlit také traumatem obrovských lidských ztrát utrpených během první světové války. Snaha o vyhnutí se dalším takovým ztrátám a tedy další takto rozsáhlé válce se stala základním axiomem jejich politiky (Hobsbawm, 2010: 161).

Z pohledu budoucího bipolárního rozdělení Evropy je vhodné připomenout dva momenty. V období španělské občanské války se SSSR postavil na stranu republikánské vlády, zatímco Francie a Velká Británie zůstaly neutrální. Druhým takovým momentem bylo uzavření sovětsko – německého paktu o neútočení. SSSR jej uzavřel poté, co vyhodnotil, že je to pro něj krátkodobě výhodnější než podmínky, které nabízely Francie s Velkou Británií (Veselý, 2007: 258).

Výše uvedené události popisují završení pádu idealismu v meziválečném období a nástup realismu v mezinárodních vztazích. Krátce poté následovalo vypuknutí druhé světové války, která do jednoho protifašistického tábora svedla velmoci různých zájmů a orientací. Jejich vzájemná spolupráce, vynucená okolnostmi, bude popisem následujících kapitol.

3.2 Vývoj v období 1941 – 1945 (Vztahy mezi USA a SSSR a jejich vliv na poválečné uspořádání)

3.2.1 Atlantická charta

V srpnu 1941 byla Velká Británie již téměř dva roky ve válce a v Evropě zůstala osamocena v boji proti nacistickému Německu a jeho spojencům. V této zoufalé situaci se britský premiér W. Churchill setkává s americkým prezidentem F. D. Rooseveltem u pobřeží New Foundlandu a snaží se jej přesvědčit o nutnosti vstoupení USA do války. To se mu však nezdaří a výsledkem jejich jednání je uzavření *Atlantické charty*, která deklarovala cíle a principy pro poválečné světové uspořádání. Důraz byl kladen na odmítnutí územních anexí, obnovení svrchovanosti porobených národů, právo národů zvolit si vlastní formu vlády a na svobodný obchod bez bariér. Přestože USA do války nevstoupily, jasně deklarovaly svou podporu zemím bojujícím s Německem a jeho spojenci (Veselý, 2007: 295).

Atlantickou chartu je možné, dle výše uvedeného obsahu, charakterizovat jako dokument, který vychází z tradic idealismu, neboť obsahuje mnohé základní liberální premisy v mezinárodních vztazích.

Avšak J. Fenby ve své knize *Spojenci*, uvádí několik postřehů, které tuto domněnku narušují. Churchillovi se nepodařilo přimět Roosevelta, aby USA vstoupily do války proti Německu a zaujaly tvrdší postoj vůči Japonsku. USA tak zachovávaly nadále svůj neutrální postoj. Samotný text deklarace také vznikl komplikovaně, protože Roosevelt trval na volném obchodu, narážel zde na vyhrazený obchodní prostor Commonwealthu, další překážkou byl požadavek práva národů na svobodnou volbu formy vlády, kam mohly být zahrnuty i národy žijící v koloniálním systému apod. Diskuse se také vedla o vytvoření „efektivní mezinárodní organizace“ v poválečném období. Tu prosazoval Churchill,

ale Roosevelt ji odmítal²⁴, s odkazem na nefunkčnost Společnosti národů v meziválečném období (Fenby, 2008: 49 – 55).

V dalších letech druhé světové války byla litera *Atlantické charty* zpochybněna americko – britským přístupem k požadavkům Sovětského svazu. Churchill a Roosevelt, kteří potřebovali Sovětský svaz jako klíčového partnera pro boj s Německem a v závěru války i s Japonskem, odsouhlasili Stalinovi sovětské záborů území, které SSSR získal do června 1941. Jednalo se zejména o anexi pobaltských států, jakýsi „baltický Mnichov“, která zcela jasně porušovala zásady charty. Churchill se odvolával na „rostoucí tíži války“, Roosevelt pak dodával, že „praktická aplikace těchto principů (uvedených v chartě, pozn. autora) musí být nutné přizpůsobena okolnostem, potřebám a historickým zvláštnostem jednotlivých zemí“ (Durman, 2004: 72 – 74).

Jak dokazují výše uvedené příklady, zůstaly idealistické zásady *Atlantické charty* pouhou deklarací. Návrat liberálního uvažování do mezinárodních vztahů se nekonal.

Výše uvedený rozpor lze vysvětlit např. Carrovou dichotomií etiky a politiky. Podle Carra je nejvýznamnější rozdíl mezi idealismem a realismem ve vnímání etiky a politiky, který vychází z odlišných koncepcí vnímání vztahu mezi politikou a etikou. Určující je rozdíl mezi světem hodnot a reálným světem. Utopisté nastavují etické standardy, které mají být nezávislé na politice, a politika se jim má podřídít. Podle realistů však mohou být etické hodnoty pouze relativní, nikoliv univerzální a musí být interpretovány v rámci politiky (Carr, 2001: 19). Příklad deklarace liberálních hodnot v *Atlantické chartě* a odlišné chování v praktické politice lze považovat právě za takovýto rozdíl mezi idealismem (etikou) a realismem (praktickou politikou).

---

²⁴ Později však Roosevelt vznik OSN na jednáních Velké trojky podporoval.

Podobně Morgenthau v jednom ze svých šesti principů politického realismu uvádí, že realismus vychází z předpokladu, že univerzální mravní principy nemohou být aplikovány na činnost státu ve své abstraktní formulaci, ale je nutné zohlednit okolnosti dané časem a místem.

Výše uvedený rozpor mezi deklarováním liberálních principů a pragmatickou realistickou politikou pak doprovázel všechna jednání Velké trojky.

Morgenthau také v rámci své realistické koncepce definuje různé metody udržování rovnováhy moci. Jednou z těchto metod je vytváření aliancí (spojenectví). V tomto kontextu uvádí *Atlantickou chartu* jako typický příklad tzv. ideologické aliance, kde signatáři definovali základní morální principy a zavázali se provádět kroky k jejich prosazení (Morgenthau, 1993: 199).

3.2.2 Konference v Teheránu

Na přelomu listopadu a prosince 1943 proběhla v Teheránu první konference tzv. Velké trojky, tj. Roosevelta, Stalina a Churchilla. Spojenci se zde dohodli na otevření druhé fronty v Evropě v květnu 1944 v Normandii.²⁵ Stalin na oplátku potvrdil koordinaci postupu sovětských vojsk s operacemi západních Spojenců a, pro Roosevelta klíčový bod, vstup SSSR do války proti Japonsku po ukončení války v Evropě. Další jednání se týkala poválečného uspořádání Německa, kde Roosevelt a Churchill prosazovali rozdělení Německa a naopak Stalin prosazoval zachování jednotného, ale oslabeného, německého státu. Jednalo se i o vzniku nové mezinárodní organizace (viz kap. 3.2.6). V Teheránu západní spojenci také Stalinovi odsouhlasili změny polských

---

²⁵ Churchill tak neuspěl se svou snahou otevřít druhou frontu na Balkáně, která měla západním Spojencům obsadit střední Evropu dříve než sovětská vojska (Veselý, 2007: 301)

hranic²⁶. SSSR byl uznán zábor z roku 1939 a Polsko bylo odškodněno německým územím na západě (Veselý, 2007: 301 – 302).

V průběhu Teheránské konference se již objevila řada prvků, které dokladovaly přijetí realistického přístupu v mezinárodních vztazích a nástup bipolárního uspořádání poválečné Evropy. Realismus lze dokladovat na Rooseveltově²⁷ a Churchillově souhlasu se sovětizací Pobaltí a se změnou polských hranic, který zcela popřel zásady *Atlantické charty* (Berghe, 1996: 47 – 48). V Teheránu viditelně ztratila na vlivu Velká Británie, neboť na konferenci proběhlo několik dvoustranných schůzek mezi Rooseveltem a Stalinem. Roosevelt se také vůči Churchillovi během třístranných jednání několikrát vymezil a kritizoval jeho kolonialismus, zejména v otázce Indie. (Fenby, 2008: 189 – 213).

V. Nálevka usuzuje, že od Teheránské konference lze v rámci Velké trojky vyzorovat toleranci principu těsné vazby mezi vojenskými úspěchy a obsazením území na jedné straně a budováním zájmové zóny na straně druhé (Nálevka, 2000: 182 – 183). K tomu přispěla i situace v Itálii v roce 1943, kdy USA a Velká Británie odmítly sovětskou žádost, o podíl na správě osvobozeného italského území. SSSR se poté zachoval obdobně při správě obsazených území ve střední a východní Evropě (Theoharis, 1972: 216).

Teheránská konference potvrdila, že se realismus začal prosazovat v běžné praxi mezinárodní politiky. Signatáři *Atlantické charty* zavrhlí liberální principy v ní obsažené a prosazovali velmocenský pragmatický

---

²⁶ O polské hranice probíhaly spory, z pozic tzv. Piast koncepce a Jagellon koncepce. Piastovská dynastie v historii expandovala do střední Evropy, tj. posunovala Polsko na západ, proto byla podporována Stalin a polským Lublinským výborem, který byl pod jeho kontrolou. Naopak polská exilová vláda v Londýně usilovala o Jagellonský přístup, tedy o expanzi na východ. V jejím podání se jednalo o zachování území na východě a získání část území na západě jako kompenzace za válečná příkoří. Protože západní Spojenci potřebovali udržet válečnou spolupráci se SSSR (koordinace bojů na západní a východní frontě, boj proti Japonsku), a také pro spornost polských požadavků na východní území, přiklonili se nakonec k variantě navržené Stalinem (Sharp, 1977: 381 – 382).

²⁷ Rooseveltovi záleželo pouze na tom, aby se toto ujednání nedozvěděla americká veřejnost, neboť se chystal na prezidentské volby. Jako určité „alibi“ si na Stalinovi prosadil uspořádání plebiscitu (Berghe, 1996: 47).

přístup. Rooseveltova orientace na Stalina spojená s omezováním role Churchilla v rámci Velké trojky již začíná formovat budoucí uspořádání dvou světových supervelmocí. Akceptace Stalinových nároků v případě Polska a Pobaltí ze strany západních spojenců potvrzuje počínající existenci sfér vlivu v poválečné Evropě.

Za potvrzení vzestupu realistického přístupu v mezinárodních vztazích lze považovat i samotnou existenci Velké trojky, jejímž cílem byla porážka zemí Osy. Morgenthau ve své práci hovoří o dvou základních vzorech mocenské rovnováhy. Jedním z nich je přímá opozice, kdy proti sobě stojí dva znepřátelené bloky, tj. Spojenci v čele s velmocemi Velké trojky proti státům Osy (Morgenthau 1993: 188).

O. Krejčí popisuje tuto situaci jako subjektivní bipolaritu, která vzniká na základě rozhodnutí skupin mocností vytvořit proti sobě stojící bloky (Krejčí, 2005: 161).

3.2.3 Procentuální dohoda

V průběhu roku 1944 vliv západních spojenců na průběh války významně vzrostl. V červnu byl obsazen Řím a otevřena západní fronta vyložením v Normandii. Spojenecká letecká převaha nad Německem omezovala vojenskou průmyslovou výrobu a zásobování německých frontových jednotek. Tyto úspěchy se však nijak neprojevovaly v politickém vlivu při jednáních se Sovětským svazem. SSSR naopak svou rostoucí vojenskou sílu využíval při své snaze vytvořit si v Evropě mocenskou sféru vlivu pod svou výlučnou kontrolou. Churchill se marně snažil o svolání další konference Velké trojky, která by stanovila podmínky poválečného uspořádání. Roosevelt jej odmítal s poukazem na listopadové volby a státní tajemník Hull setrval na liberální zásadě světa bez zájmových sfér (Durman, 2004: 121).

Churchill se tedy rozhodl jednat samostatně a bez vědomí USA. V říjnu 1944 navštívil Moskvu, kde se Stalinem dohodl míru vlivu

v jednotlivých balkánských zemích. Navazoval ostatně na květnovou dohodu, která zařadila do britské sféry vlivu Řecko a do sovětské sféry Rumunsko. V Moskvě se vymezil i vliv v Jugoslávii a Maďarsku po 50% a v Bulharsku v poměru SSSR 75% a ostatní země 25%.²⁸ Stalin z toho vyvodil závěr, a Churchill jej sdílel, že s výjimkou Řecka byl Balkán přenechán vlivu Sovětského svazu²⁹ (Durman, 2004: 122).

O Polsko se však v Moskvě vedly tvrdé spory. Těchto jednání se již účastnil i polský premiér Mikolajczyk a americký velvyslanec Harriman. Přes určitou snahu Churchilla a Harrimana podporovat polské požadavky, trval Stalin v případě polských hranic na Curzonovově linii, která by Polsko připravila o 40% území. Stalin zároveň prohlásil, že neusiluje v Polsku o zavedení socialistického zřízení. V průběhu jednání začal Churchill vyvíjet tlak na Poláky, aby přijali sovětské požadavky, neboť mu Stalin připomněl dohody z Teheránu. Polsko tak bylo v podstatě obětováno ve prospěch další spolupráce Velké trojky (Fenby, 2008: 263 – 267).

Vystupování Churchilla na moskevských jednáních v otázce Polska a zejména uzavření tzv. *Procentuální dohody*, bylo zcela jasným porušením *Atlantické charty*, a v ní uvedených liberálních principů. Ostatně, sám Churchill po dojednání procentuálních poměrů prohlásil, že „je to snad až cynické, jakým způsobem jsme vyřešili záležitost, která se týká osudu milionů lidí“ (Churchill, cit dle Fenby, 2008: 262). Dohadování se o mocenských sférách vlivu, bylo již příznakem budoucího bipolárního uspořádání v Evropě.

3.2.4 Konference v Jaltě

V únoru 1945 proběhlo v Jaltě na Krymu druhé setkání Velké trojky. V jejím průběhu došlo k několika důležitým dohodám. Spojenci se dohodli

---

²⁸ Několik dní poté, na schůzce Molotova a Edena došlo ještě k úpravě u Maďarska na 80:20 a Bulharska na 80:20 ve prospěch SSSR (Durman, 2004: 122).

²⁹ Roosevelt však prostřednictvím velvyslance Harrimana vzkázal Stalinovi, že klíčové otázky hodlá řešit pouze na setkáních Velké trojky (Fenby, 2008: 264).

na koordinaci postupu vojsk v závěrečné fázi války, na zásadách poválečného uspořádání Německa, včetně stanovení okupačních zón a správy okupovaného Německa Spojeneckou kontrolní komisí. V polské otázce bylo dosaženo dohody na podobě východní hranice. Území, které zde SSSR získal, mělo být Polsku kompenzováno částmi severního a východního území Německa. V Jugoslávii bylo spojenci odsouhlaseno vytvoření společné vlády složené z domácího komunistického odboje a londýnské exilové vlády. Rooseveltovi se podařilo dosáhnout Stalinova souhlasu se zapojením Sovětského svazu do války proti Japonsku a se základními principy Organizace spojených národů (viz kap. 3.2.6). Velmoci také v Jaltě přijaly *Deklaraci o osvobozené Evropě*, která garantovala obyvatelům osvobozených území právo svobodně rozhodnout o podobě režimu, v němž budou chtít žít (Veselý, 2007: 307 – 308).

Konference v Jaltě se nesla v duchu pragmatických jednání v Teheránu. Každá dohoda byla podmíněna politickým obchodem zúčastněných stran, kterým šlo zejména o naplnění svých cílů, bez větších ohledů na zájmy nebo potřeby ostatních států. Přestože se velmoci zaštitily přijatou *Deklarací o osvobozené Evropě*, která se odvolávala na zásady *Atlantické charty*, lze najít řadu důkazů potvrzujících realisticky probíhající jednání v Jaltě.

V. Nálevka uvádí, že Roosevelt sice navrhoval ustanovení reprezentativních vlád ve střední a východní Evropě, ale protože *Deklarace o osvobozené Evropě* neobsahovala konkrétní kroky, jak uvést principy sebeurčení a svrchovanosti jednotlivých států do praxe, zůstala jen formálním dokumentem. Ten byl ostatně již porušen existencí *Procentuální dohody* (Nálevka, 2000: 183). Pro Roosevelta byla důležitá situace v Pacifiku, osobně přijal zásadu, že „Rusům patří ve východní Evropě reálná moc“ a že Západ může pouze využívat svého omezeného vlivu pro zmírnění situace. Přesto byl Roosevelt spokojen, neboť dosáhl svých hlavních cílů, vstupu SSSR do války proti Japonsku a souhlasu

s principy OSN. Jeho poradci, Bohlen a Harriman jeho nadšení nesdíleli, protože Stalin prosadil své požadavky v Polsku, zároveň si zajistil nadvládu ve východní Evropě a získal souhlas k územním změnám v Asii³⁰. Jak prohlásil sám Stalin později: „Každý nastoluje svůj systém všude tam, kam jsou schopny dojít jeho armády. Jinak tomu ani nemůže být.“ (Durman, 2004: 124 – 125)

J. Fenby se ve své knize *Spojenci* věnuje předpokladu, že v Jaltě došlo k rozparcelování Evropy a k počátku studené války. Dochází k názoru, že tomu tak není. Podle něj se situace vyvíjela dlouhodobě již od Teheránské konference, přes dohody o vlivu v Řecku a Rumunsku ústící v *Procentuální dohodu*. Jednání v Jaltě pak byla jen logickým vyústěním nastoupeného trendu. Zmiňuje ale také důležitý vliv situace na frontách, kdy postup sovětských vojsk ve střední a jihovýchodní Evropě, nedával v podstatě západním Spojencům příliš prostoru pro vyjednávání (Fenby, 2008: 306).

Přestože byla v Jaltě velmocemi přijata *Deklarace o osvobozené Evropě*, která se odkazovala na liberální zásady *Atlantické charty*, ke změně přístupu při vzájemném vyjednávání velmocí nedošlo. V mezinárodních vztazích tak přetrvával realistický přístup. Roosveltova akceptace vlivu SSSR ve střední a východní Evropě pak zakládala na bipolární rozdělení Evropy. Jak však poznamenává R. Aron, i přes výše uvedené na Jaltě nedošlo k dohodě o rozdělení světa. Spíše lze Jaltu označit za vrchol velkých iluzí ze strany západních Spojenců (Aron, 1999: 356 - 357).

3.2.5 Truman a Postupim

Na přelomu července a srpna proběhla v Postupimi u Berlína poslední konference Velké trojky. Spojené státy po smrti F. D. Roosevelta

---

³⁰ Potvrzení status quo v Mongolsku, navrácení jižního Sachalinu, zabránění Kurilských ostrovů, pronájem Port Arthuru jako námořní základny SSSR a nároky na východočínskou a jihomandžuskou železnici (Theoharis, 1997: 222)

zastupoval H. Truman, SSSR reprezentoval J. V. Stalin a delegaci Velké Británie vedl W. Churchill, kterého po prohraných volbách zastoupil C. Attlee.

Spojenci se na konferenci shodli na zachování jednotného Německa, které bylo rozděleno do čtyř okupačních zón pod správou Spojenecké kontrolní komise. Německo mělo pod dohledem velmocí projít demilitarizací, denacifikací, dekartelizací a demokratizací. Projednána byla také otázka reparací a územních změn. Západní spojenci sice v průběhu jednání kritizovali sovětský přístup ke střední a východní Evropě, přesto však schválili anexi pobaltských republik, územní zisky SSSR na úkor jiných států (Polsko, ČSR, Finsko, Rumunsko) a polskou vládu dle návrhu SSSR (Veselý, 2007: 310 – 311). Všechny tyto kroky porušovaly liberální ideje z *Atlantické charty* a *Deklarace o osvobozené Evropě*.

S nástupem Trumana se do čela Spojených států dostal pragmatik, který netrpěl liberálními iluzemi a stejně tak i posuzoval Sovětský svaz a komunismus. Truman si uvědomoval, že spolupráce se SSSR byla zatím jen jednosměrnou cestou. Nelze však usuzovat, že již na jaře 1945 jednal na základě jakéhosi programového antisovětismu. Truman byl pod tlakem „Rooseveltova odkazu“ a veřejného mínění, které bylo na straně Sovětského svazu. Tlak přicházel i ze strany armádních představitelů, kteří usilovali o vstup SSSR do války proti Japonsku a odmítali jakékoli kroky, které by mohly SSSR od tohoto závazku odradit. Na jednání Velké trojky tak Truman vyšel vstříc sovětským požadavkům. Ostatně Molotov interpretoval výsledek konference jako uznání východní Evropy sovětskou zájmovou sférou (Durman, 2004: 138 – 143).

Poměry mezi Spojenci se však změnily v srpnu 1945 operačním nasazením atomové bomby v Hirošimě a Nagasaki. S atomovým monopolem mohly Spojené státy diktovat podmínky poválečného uspořádání světa. USA této možnosti však nevyužily (Knutsen, 2005:

263). Podobný názor zastává i R. Aron, který považuje nasazení atomové bomby za počátek konfrontace mezi SSSR a USA. Nicméně, ani on nevidí v použití atomové bomby pokus o nátlak na SSSR. Trumanovi šlo o co nejrychlejší porážku Japonska, pokud možno bez účasti Sovětského svazu. V Evropě i v Asii však Spojené státy nijak nevyužily vlastnictví atomových zbraní pro narušení sovětských sfér vlivu (Aron, 1999: 363 – 364).

Spojenectví nesourodých partnerů, západních liberálních demokracií a Sovětského svazu s komunistickou ideologií, bylo křehké a drželo pohromadě jen díky společnému nepříteli, nacistickému Německu. Ukončení druhé světové války zrodilo dvě supervelmoci, USA a SSSR, jejichž vzájemné vztahy určovaly další vývoj v mezinárodní politice. Postupimská konference se v tomto vývoji stala klíčovým předělem mezi válečnou spoluprací a poválečným směřováním ke konfrontaci.

3.2.6 Vznik OSN

První úvahy vedoucí ke vzniku Organizace spojených národů (OSN) se objevily již v červnu 1941 v tzv. Deklaraci z paláce St. James, která obsahovala prohlášení spojeneckých vlád o společném postupu proti Německu a jeho spojencům a vyjadřovala přesvědčení, že trvalý mír může být zajištěn jen spoluprací mezi svobodnými národy zbavených útlaku. Další zmínka o mezinárodní organizaci fungující v poválečném světě se objevila při projednávání *Atlantické charty* (viz kapitola 3.2.1). V lednu 1942 podepsaly USA, Velká Británie, SSSR, Čína a dalších dvanáct států Deklaraci Spojených národů, ve které se zavázaly k maximálnímu válečnému úsilí vedoucímu k dosažení vítězství nad státy Osy. Základní rysy nové celosvětové organizace zaměřené na udržování míru stanovila Moskevská deklarace podepsaná v říjnu 1943, jejíž závěry byly dále rozvedeny na Teheránské konferenci. Konkrétní struktura a agenda OSN byla projednána v průběhu roku 1944 na konferenci v Dumbarton Oaks, poslední sporné body, včetně způsobu hlasování

v Radě bezpečnosti, byly dojednány na Jaltské konferenci. Jednání byla vedena snahou neopakovat chyby, které způsobily nefunkčnost Společnosti národů. Finální text Charty OSN byl podepsán 26. června 1945 na sanfranciské konferenci padesáti státy.³¹

Charta OSN svým obsahem odkazuje na liberální principy v mezinárodních vztazích. Již v době jejího projednávání se však začaly zostřovat americko – sovětské vztahy a to zejména po Trumanově kritice sovětské politiky. Nicméně Truman se tehdy ještě stále snažil o udržení Rooseveltovy koncepce poválečné spolupráce se Sovětským svazem. Spor také nastal o způsobu hlasování v Radě bezpečnosti (RB), kde SSSR prosadil možnost použití veta jednotlivými členy RB, oproti tomu USA ustoupily v polské otázce. Další kompromisy v regionálních a koloniálních otázkách ale naznačovaly přetrvávající snahu o další spolupráci (Nálevka, 2000: 188 – 189).

Že dojednávání vzniku OSN skutečně neprobíhalo v atmosféře vzájemné důvěry mezi zúčastněnými velmocemi, dokazují i další fakta. Na jaře požádal Churchill britské spojenecké plánovače, aby teoreticky zpracovaly možnost „totální války“ se Sovětským svazem s cílem vnutit SSSR vůli Spojených států a Velké Británie. Analýza ukázala, že tento cíl je vojensky neproveditelný. USA v souladu s novým Trumanovým přístupem několik dnů po kapitulaci Německa zastavily dodávky v rámci Zákona o půjčce a pronájmu³². Po Stalinově intervenci a z obav, že SSSR nezaútočí na Japonsko, byly opět obnoveny a definitivně ukončeny až září (Fenby, 2008: 322).

Vznik OSN lze jistě chápat jako úspěch liberální koncepce, nicméně samotné vyjednávání bylo pragmatické a vzdálené idealistickému étosu. Samotné velmoci, byť se ještě stále snažily o

---

³¹ Historie OSN, dostupné na http://www.un.org/en/aboutun/history/charter_history.shtml, dne 15. 2. 2012

³² Tento zákon, schválený Kongresem v březnu 1941, umožňoval prezidentovi USA zapůjčit nebo pronajmout zbraně, prostředky k jejich výrobě, potraviny a další předměty každé zemi, jejíž obranu považoval za životně důležitou pro obranu Spojených států.

kompromisy, již nevěřily v další úspěšnou spolupráci a začínaly vymezovat své zájmové oblasti. Soupeření o vymezení hranic svých zájmových sfér a definitivní rozdělení Evropy do dvou bloků popisuje další kapitola věnovaná poválečnému vývoji.

3.3 Vývoj v období 1946 – 1949 (Zápas o mocenskou rovnováhu – vzestup realistického uvažování o MV)

3.3.1 Politika zadržování komunismu

V poválečném období se výrazně proměnila mezinárodní situace. Velká Británie a Francie, dvě velmoci, jejichž dominance byla narušena již 1. světovou válkou, ztratily po ukončení 2. světové války rozhodující vliv na mezinárodní události. Válka zrodila dvě nové supervelmoci, Spojené státy americké a Sovětský svaz. Každá z těchto supervelmocí, se však po válce nacházela v jiné situaci. USA vyšly z války posílené nejen vojensky, ale především ekonomicky. V hospodářské oblasti se staly Spojené státy na světě zcela dominantními, a ve vojenské sféře výrazně posílily vlastnictvím jaderného monopolu. SSSR oproti tomu disponoval největší armádou na světě, ale ve válce utrpěl rozsáhlé lidské a materiální ztráty a jeho ekonomika, s výjimkou vojenského průmyslu byla v troskách.

V politické sféře toto porovnání supervelmocí již tak jednoznačné nebylo. Spojené státy neměly pro poválečné období jasně stanovenou strategii a teprve se rozhodovaly, zda v Evropě zůstanou nebo se stáhnou své jednotky zpět, jak to Roosevelt slíbil svým voličům. Diktátorsky vládnoucí Stalin podobnými omezeními netrpěl. Navíc obrovské ztráty a aureola vítěze nad nacismem dávala Sovětskému svazu morální nárok na významnou roli při utváření podoby poválečného uspořádání světa. Po válce tak autoritářský komunismus měl stejný kredit jako demokratický kapitalismus (Gaddis, 2006: 20 – 21).

Této situace se Stalin rozhodl plně využít. Přestože na konferencích Velké trojky odsouhlasil, že každý národ bude mít právo na volbu vlády podle svých představ, v poválečných letech začal vyvíjet rozsáhlý nátlak na státy, které byly obsazeny v průběhu války sovětskými jednotkami (podrobný popis sovětizace těchto zemí viz kap. 3.3.5). V únoru 1946 také Stalin ve svém projevu před Nejvyšším sovětem mluvil o válečném spojení v minulém čase a připomněl, že konflikt mezi kapitalismem a socialismem je nevyhnutelný. Naopak W. Churchill pronesl v březnu v americkém Fultonu svou slavnou řeč o železné oponě, která rozdělila evropský kontinent (Plechanovová – Fidler, 1997: 61 - 62). V reakci na tyto události začaly svůj přístup k Sovětskému svazu měnit i Spojené státy. Jak Roosevelt krátce před svou smrtí, tak i jeho nástupce Truman, poznali, že Stalin nehodlá v žádném případě dodržet své sliby ohledně práva na sebeurčení osvobozených národů.

Americké ministerstvo zahraničí se snažilo tyto kroky SSSR analyzovat a stanovit novou americkou strategii, s jejíž pomocí by USA mohly tomuto postupu Sovětské svazu čelit. Odpověď podal americký diplomat G. Kennan působící na americkém velvyslanectví v Moskvě, který v zaslaném „dlouhém telegramu“ analyzoval sovětský přístup k vnějšímu světu a cíle Stalinovy zahraniční politiky. Kennan upozorňoval na tradiční nedůvěru Ruska vůči Západu navíc posílenou ideologickým sporem kapitalismu a komunismu. Zdůraznil také, že diktatura vládnoucí v SSSR potřebuje vnějšího nepřítele pro ospravedlnění své existence. Informoval také o tom, že Sovětský svaz využívá komunistické strany, dělnická hnutí a další organizace pro podkopání stability v západních státech (Mayers, 1986: 73 – 75). Tato Kennanova zpráva spustila proces, který postupně vyústil v americkou angažovanost v Evropě i jinde ve světě a definitivně tak byly odmítnuty izolacionistické nálady. Tato nová americká strategie, známá jako politika zadržování komunismu (containment), kterou sám Truman charakterizoval slovy „Politika Spojených států musí podporovat svobodné národy, které vzdorují

pokusům o podrobení ozbrojenými menšinami nebo vnějšími tlaky“ (Truman cit. dle Luňák, 1997: 73). Prvními praktickými kroky dle této strategie byla podpora Řecka, kde probíhala občanská válka mezi vládními silami a komunistickými povstalci a pomoc Turecku, kde se SSSR snažil získat základny a vliv na kontrolu strategických úžin Bosporu a Dardanely spojující Středozemní a Černé moře.

Výše zmíněné události dokladují uplatňování realistických premis v praxi mezinárodních vztahů. Stalinova politika byla mocenskou politikou, když se prostřednictvím své síly, ať již politické nebo vojenské snažil maximalizovat své cíle a prosadit tak národní (státní) zájmy SSSR. Chování Sovětského svazu (Stalina) tak odpovídá Morgenthauově představě realismu v mezinárodních vztazích. Další představitel realismu, G. Kennan, pak ve své analýze vysvětluje, že proti jednání SSSR je možné se bránit pouze uplatněním americké moci a prosazovat své vlastní, americké zájmy a hodnoty. Kennanova práce byla důležitá i v tom, že zatímco předchozí práce popisovaly a analyzovaly proběhnuvší události, jeho analýza dokázala aktivně ovlivnit budoucí americkou zahraniční politiku³³. Tyto události probíhající na evropském kontinentu, kdy každá ze supervelmocí začala uplatňovat svou moc, začaly urychlovat formování bipolárního uspořádání v Evropě.

3.3.2 Marshallův plán (Plán evropské obnovy)

Politika zadržování komunismu, tak jak ji chápal Kennan, neměla být realizována vojenskými prostředky (rozhodně ne jako primárními), ale cestou politické a ekonomické podpory. Kennan si správně povšiml, že oslabená a vyčerpaná poválečná Evropa nacházející se v hospodářské a sociální krizi, by se snadno mohla stát obětí komunistické ideologie nebo se propadnout do anarchie. Důvody hospodářské krize spatřoval jednak

---

³³ Tento názor ohledně významu Kennanovy strategie zastává i H. Kissinger, který zároveň dodává, že teorii zadržování lze označit za realistickou i idealistickou, používá přímo výraz utopistickou, neboť teorie předpokládala, že porážky totalitního soupeře bude možné dosáhnout v podstatě mírnou cestou (Kissinger, 1999: 488).

v chybějící ekonomice Německa na evropském poválečném trhu a také v platební (úvěrové) krizi evropských států, které se vyčerpávaly rozsáhlým dovozem ze Spojených států (Judt, 2008: 86 – 88). Proto americké administrativě prezidenta Trumana navrhl plán ekonomické pomoci evropským ekonomikám.

Plán vznikl na ministerstvu zahraničí pod vedením státního tajemníka G. Marshalla³⁴ a byl koncipován jako cílená a dlouhodobá finanční pomoc evropským státům a měl spíše charakter daru než půjček. Cílem Spojených států bylo prostřednictvím posílení ekonomik jednotlivých států dosáhnout jejich stability a zabránit tak vítězství komunistických stran a přesunu států západní Evropy do sovětské sféry vlivu. Vedlejším cílem byla americká snaha o nastartování integračních procesů v Evropě. Kennanovou snahou bylo dosáhnout silné a jednotné Evropy a zabránit tak Stalinovy vizi slabé a rozdrobené Evropy se silnými komunistickými stranami (Luňák, 1997: 77 – 80). V průběhu trvání Marshallova plánu v letech 1948 – 1952 se tohoto cíle podařilo dosáhnout.

Přestože byl Marshallův plán širší součástí strategie zadržování, nebyl zamýšlen konfrontačně. Účast v něm byla nabídnuta všem evropským zemím³⁵, za splnění určitých podmínek, zejména poskytování ekonomických informací. Kennan tak doufal v účast alespoň některých zemí, které se již nacházely v sovětské sféře vlivu, což by mohlo narušit sovětskou hegemonii. Nabídka všem zemím také znamenala, jak poznamenal D. Acheson, že Spojené státy nebudou moci být obviněny z rozdělení Evropy (Luňák, 1997: 80). Kennanova úvaha však nevyšla,

---

³⁴ Odtud název Marshallův plán, jehož oficiální jméno znělo Evropský plán obnovy (European Recovery Plan, ERP)

³⁵ S výjimkou frankistického Španělska.

neboť na nátlak Sovětského svazu se státy³⁶ pod jeho vlivem ani SSSR samotný Marshallova plánu nezúčastnily.

Rozhodnutí Sovětského svazu, že se nezúčastní Marshallova plánu, který ostatně vnímal jako nástroj amerického imperialismu, a jeho nátlak na státy ve své sféře vlivu, aby účast také odmítly, se stalo významným milníkem na cestě k bipolárnímu uspořádání Evropy (Veselý, 2007: 355). Bylo to však rozhodnutí Sovětského svazu a tak to také bylo vnímáno. Spojené státy z tohoto stavu nemohly být viněny, přesně jak předpokládal D. Acheson. SSSR tak uplatnil svou moc, aby prosadil své zájmy. Jeho reakce se tedy nesla v duchu realistických přístupů. Spojené státy, naopak svou nabídkou hospodářské pomoci určenou všem státům a jejich snahou o rozvoj integrace a vzájemného obchodu mezi jednotlivými státy vycházely z liberálních premis. Je však třeba přiznat, že Spojené státy tak nečinily z čistého altruismu, neboť jak vyplývá z výše uvedeného textu, Marshallův plán byl součástí americké politiky zadržování komunismu. Tvrzení, že i Marshallův plán lze prezentovat z hlediska realismu, je možné opřít o Carrovo tvrzení, že ekonomická moc je součástí politické moci a že s pomocí ekonomické moci je možné dosáhnout moci a vlivu v zahraničí. Marshallův plán této charakteristice odpovídá.

3.3.3 Vývoj v Německu

Otázku vývoje v Německu po ukončení války řešily velmoci již v průběhu konferencí Velké trojky. Západní spojenci prosazovali rozdělení Německa na několik států, Sovětský svaz naopak prosazoval zachování oslabeného, ale jednotného německého státu. K dohodě došlo na konferenci v Postupimi, kde se spojenci dohodli na zachování jednotného Německa, které bude rozděleno do čtyř okupačních zón pod správou Spojenecké kontrolní komise. V Německu měla proběhnout

---

³⁶ Polsko a Československo však účast zvažovaly a odvolaly ji až na přímý nátlak Stalina.

denacifikace, demilitarizace, dekartelizace a měly být připraveny podmínky pro demokratizaci (Veselý, 2007: 310).

Zde však shoda velmocí v německé otázce končila. Sovětský svaz a Francie si jako oběti německého útoku přáli Německo oslabené a zbavené průmyslového potenciálu a s neutrálním statusem. Spojené státy a Velká Británie, s odkazem na události po 1. světové válce si přáli, aby se Německo postupně ekonomicky zotavilo a zapojilo do evropské ekonomiky³⁷ (viz kap. 3.3.2). Na jaře 1947 na moskevské konferenci ministrů zahraničí čtyř okupačních mocností došlo k definitivní roztržce. Spojené státy a Velká Británie trvali na ekonomickém oživení Německa, Sovětský svaz požadoval další reparace, a to i ze západních zón, jak stanovovala dohoda z Postupimi. Západní spojenci jejich další vyplácení zamítli a USA zahrnuly západní okupační zóny do Marshallova plánu. V reakci na to SSSR opustil Spojeneckou okupační komisi (Judt, 2008: 126 – 127). Spor velmocí se dále vyhroutil blokadou západních sektorů v Berlíně, který ležel uvnitř sovětské zóny. Téměř rok trvající blokáda společně s předchozími událostmi učinila válečné spolenectví minulostí a z bývalých spojenců učinila soupeře. V roce 1949 krátce po sobě vznikly dva samostatné německé státy. Z bývalých západních zón vznikla Spolková republika Německo a v sovětské zóně vznikla Německá demokratická republika.

Situace v Německu byla v mnohém podobná celkovému poválečnému vývoji v Evropě. Obě rozhodující velmoci, Spojené státy a Sovětský svaz nechtěly připustit, aby se sjednocené Německo dostalo do sféry vlivu svého soupeře. USA posilovaly západní zóny, aby je tak uchránily před sovětským vlivem, Sovětský svaz usiloval o sjednocené

---

³⁷ Důvodem byly také značné náklady na okupační správu ze strany USA a Velké Británie. Británie dostala na reparacích 29 milionů dolarů a okupace Německa ji ročně stála 80 milionů. Slovy britského ministra financí Daltona: „Britové platili reparace Němcům“ (Judt, 2008: 125).

Německo, jež by bylo slabé a neutrální³⁸ a nemohlo by posílit západní Evropu.

Tento přístup obou velmocí nese jasné rysy realismu, neboť každá ze stran sporu usilovala o získání Německa do své sféry vlivu. Morgenthau ve svém realistickém konceptu hovoří o dvou základních vzorech rovnováhy moci. Jedním z nich je soutěž, jejím příkladem může být právě situace, která existovala v Německu po ukončení války. Velmoci zde soupeřily o dominantní vliv v Německu (Morgenthau, 1993: 189). Tento přístup, jenž byl prost kompromisů a pokusů o nalezení dohody, a který rozdělil Německo na dvě části, našel svůj odraz v bipolárním uspořádání Evropy pod dohledem obou supervelmocí. Rozdělení Evropy na západní a východní blok, popisují závěrečné kapitoly bakalářské práce.

3.3.4 Vznik a vývoj západního bloku

Úspěšná implementace Marshallova plánu zajistila v západní Evropě hospodářskou a politickou stabilitu. Jasně se však ukazovala potřeba i bezpečnostního (vojenského) zajištění západní Evropy. První aktivity v této oblasti proběhly již v roce 1947, kdy Francie a Velká Británie uzavřely Dunkerqueskou smlouvu, která obě země zavazovala ke společné obraně. Další obrannou aliancí byla Západní unie, která vznikla v roce 1948 na základě tzv. Bruselského paktu³⁹, jejímiž členy byly Francie, Velká Británie a země Beneluxu (Veselý, 2007: 371 – 371). Události, jako berlínská blokáda, sovětský nátlak na Finsko a Dánsko a převzetí moci komunisty v Československu varovaly západní vůdce, že se Sovětský svaz nevzdává ambicím rozšířit svou mocenskou zájmovou sféru. Členové Západní unie si však také uvědomovali, že jejich vojenské síly nepostačují na odstrašení či případné odražení útoku Sovětského

---

³⁸ Sjednocené a neutrální Německo bylo pro USA tou nejhorší variantou, neboť by mohlo balancovat mezi Východem a Západem a vynucovat si na obou stranách ústupky, hrozilo také, že by mohlo vstoupit do koalice se Sovětským svazem (Berghe, 1996: 79).

³⁹ Oficiální název zněl Smlouva o hospodářské, sociální a kulturní spolupráci a o kolektivní obraně

svazu.⁴⁰ Jejich snahou se tak stalo zapojení Spojených států do Západní unie či jiné obranné aliance (Nálevka, 2003: 38 – 39).

Spojené státy tento vývoj v Evropě přivítaly. Ostatně, sami k němu přispěly, neboť se odmítaly zavázat k obraně západní Evropy, pokud sami Evropané neprojeví dostatek iniciativy a ochoty bránit sami sebe. Vznik Západní unie a také samotná geopolitická situace v Evropě, tak umožnily Spojeným státům uvažovat o změně své zahraniční politiky, která jim zapovídala účast ve vojenských aliancích v době míru a mimo západní polokouli. Tato změna se pak promítla do tzv. Vandenbergovy rezoluce, která umožňovala Spojeným státům zapojit se do kolektivních či regionálních sdružení, která jsou založena na vzájemné pomoci a která se dotýkají jejich národní bezpečnosti (Luňák, 1997: 92 – 94). Tento vývoj následně vyústil v dubnu 1949 ve vznik Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO)⁴¹, která byla deklarována jako organizace kolektivní sebeobrany, vycházející z principů Charty OSN. Zejména z pohledu USA byl prezentován morální rozměr aliance a její zaměření proti hrozbě války jako takové, i když se předpokládalo, že jejím případným protivníkem bude Sovětský svaz a jeho satelity (Nálevka, 2000: 256).

Uzavření Washingtonské smlouvy završilo postupné formování západního bloku, nyní již v jednoznačně bipolárně rozdělené Evropě. Existenci NATO lze prezentovat z realistického pohledu a doložit to argumentem, kterým Morgenthau popisuje rovnováhu moci, tj. jeden ze základních realistických konceptů. Morgenthau považuje uzavírání koalic mezi jednotlivými státy za jednu z metod pro udržování mocenské rovnováhy. Vznik NATO, které se vymezovalo vůči SSSR (východnímu

---

⁴⁰ Y. V. Berghe však tvrdí, že tyto představy (obsazení západní Evropy) zcela odporují tehdejší Stalinově politice (Berghe, 1996: 79).

⁴¹ V této souvislosti je zajímavé, že G. Kennan odmítal takovouto formální bezpečnostní smlouvu, s tím, že již samotná dislokace amerických vojsk v Německu je dostatečnou zárukou, že USA budou bojovat, bude-li západní Evropa napadena. Také by se, podle jeho názoru, připravily USA o manévrovací prostor v mezinárodní politice. Dalším jeho návrhem bylo, aby USA a evropské státy nebyly členy jedné aliance, ale vytvořily spojenecký vztah mezi USA a Západní unií. Tyto Kennanovy návrhy však byly Evropany odmítány, neboť se bály nedostatečného závazku pro americkou stranu (Luňák, 1997: 90 – 95).

bloku), pak lze považovat za existenci situace aliance proti alianci (*Alliances vs. Counteralliances*), kterou Morgenthau popisoval jako takový stav v mezinárodních vztazích, kdy proti sobě stojí aliance bránící nezávislost svých členů a potenciální útočník. Případně obě aliance brání své členy a snaží se získat výhody na úkor členů druhé aliance. Tato uspořádání v mezinárodních vztazích považuje Morgenthau za nejčastější konfiguraci v systému mocenské rovnováhy (Morgenthau, 1993: 204).

3.3.5 Vznik a vývoj východního bloku

Na rozdíl od Spojených států, kde se po skončení války vedly diskuse o dalším směřování americké zahraniční politiky, hodlal Sovětský svaz využít historické šance, která se mu naskytla v podobě vojenské přítomnosti na území řady států. Sovětizace střední a jihovýchodní Evropy byla jednoznačným Stalinovým cílem, kterým sledoval rozšíření socialismu ve světě a zajištění bezpečnosti Sovětského svazu před kapitalistickými státy, neboť Stalin nahlížel na poválečnou situaci z ideologického hlediska. Západní velmoci respektovaly sféry vlivu, které se vytvořily na linii dotyku armád západních spojenců a Sovětského svazu a objektivně tak napomohly k tomu, že se střední a jihovýchodní Evropa stala sovětskou sférou vlivu (Kotyk, 2009: 15 – 23).

V prvních dvou poválečných letech však SSSR respektoval doznívající spolupráci se západními velmocemi a volil ve své sféře vlivu postup vytváření formálně suverénních států, s kterými uzavíral dvoustranné spojenecké smlouvy, jejichž jádrem byl závazek o vzájemné vojenské pomoci v případě potenciální agrese Německa. Součástí těchto smluv byly i politické a ekonomické vztahy mezi SSSR a danou zemí, které byly formulovány tak, aby to vyhovovalo mocenským zájmům Sovětského svazu. Tento, skrytě mocenský, přístup se změnil poté, co se v roce 1947 díky sporům o společné politice v Německu definitivně rozpadlo spojení velmocí z válečných let (viz kapitola 3.3.3). Od

tohoto okamžiku začal Sovětský svaz uplatňovat tvrdý přístup vůči zemím ve své sféře vlivu s cílem zajistit prosazení komunistických stran do vedoucí pozice v daných zemích a z toho plynoucí podřízení se sovětským zájmům a požadavkům (Kotyk, 2009: 24 – 25). Poté co v zemích střední a jihovýchodní Evropy získaly místní komunistické strany mocenský monopol, zrušil Stalin jakékoliv pokusy o alternativní podoby socialismu na základě národních specifik jednotlivých států a začal tvrdě prosazovat sovětský model socialismu jako jediný závazný vzor. Z jednotlivých států se tak staly poslušné satelity Sovětského svazu, který svou kontrolu nad těmito státy institucionalizoval v podobě Informačního byra komunistických a dělnických stran (1947) v ideologické oblasti a založením Rady vzájemné hospodářské pomoci (1949) v ekonomické oblasti (Veselý, 2007: 355 – 371).

Jasným vymezením bipolárního rozdělení Evropy se stal projev vedoucího sovětského ideologa A. Ždanova, který na zasedání Informbyra v září 1947 formuloval myšlenku dvou zneprátených táborů, imperialistického a protidemokratického pod vedením Spojených států a protiimperialistického a demokratického pod vedením Sovětského svazu (Kotyk, 2009: 30).

Morgenthauův argument, považující uzavírání koalic mezi jednotlivými státy za jednu z metod pro udržování rovnováhy moci, uvedený v kapitole věnované vzniku západního bloku, lze použít i pro vznik východního bloku s tím rozdílem, že členství v bloku Sovětského svazu nebylo dobrovolné. Na to lze navázat dalším argumentem Morgenthaua, který hovoří o kulturním imperialismu. Morgenthau v této souvislosti popisuje situaci, kdy moskevské ústředí řídilo jednotlivé národní komunistické strany tak, aby jimi prováděná politika byla v souladu se zahraniční politikou Sovětského svazu. Jak komunistické strany postupně získávaly vliv, zvyšoval se i vliv Sovětského svazu v těchto státech. A v situaci, kdy komunistické strany získaly mocenský monopol, SSSR kontrolující tyto strany, ovládl i tyto státy (Morgenthau,

1993: 73). Morgenthau v rámci své realistické koncepce popisuje také různé důvody vedoucí k imperialistickému chování. Jedním z těchto důvodů je i slabost (existence slabých států). Ilustrativním příkladem tohoto důvodu je ovládnutí států střední a jihovýchodní Evropy Sovětským svazem (Morgenthau, 1993: 67). Dalším důvodem pro imperialistickou politiku podle Morgenthaua je vítězná válka. I zde lze použít jako příklad expanzi sovětské sféry vlivu do střední a jihovýchodní Evropy, neboť výrazně změnila předválečný status quo v dané oblasti (Morgenthau, 1993: 65 – 66).

Obecně lze na situaci ve východní Evropě vztáhnout také Morgenthauovu tezi, která politickou moc definuje jako psychologický vztah mezi těmi, co moc vykonávají a těmi, vůči nimž je moc vykonávána. Morgenthau uvádí několik důvodů, které způsobují, že je výkon moci podřízenými respektován (Morgenthau, 1993: 30). V případě východoevropských států je takovýmto důvodem strach z újmy, neboť Sovětský svaz disponoval značnou fyzickou (vojenskou) mocí, aby svůj mocenský zájem dokázal v podřízených státech prosadit.

Situace popsaná v předešlých kapitolách 3.3.4 a 3.3.5 odpovídá teorii bipolarity, tak jak ji popisuje Š. Waisová. Dvě přibližně stejně silné velmoci, tj. Spojené státy americké a Sovětský svaz, zauímají hegemoniální postavení a ovládají část systému. Vzájemné vztahy mezi těmito velmocemi určují vztahy uvnitř mezinárodního systému. V podmínkách bipolarity vznikají teritoriálně a ideologicky uzavřená uskupení, která jsou hierarchicky uspořádaná a každému z nich dominuje jedna velmoc (Waisová, 2005: 39). Tato situace nastala v Evropě po zformování západního a východního bloku. O. Krejčí, který popsal různé povahy bipolarity, označuje bipolaritu studené války, která vychází z bezkonkurenčního potenciálu dvou supervelmocí, které jsou schopny si samostatně zajistit svou bezpečnost, jako objektivní bipolaritu. (Krejčí, 2005: 161).

Popisy událostí, uvedené v této kapitole, věnované poválečnému vývoji v Evropě v letech 1946 – 1949, dokumentují vznik a vývoj bipolárního rozdělení Evropy a postupnou dominanci realistických koncepcí v mezinárodní politice. V poválečném období byla opuštěna politika vzájemné spolupráce z válečných let a mezinárodním vztahům začal dominovat boj o mocenskou rovnováhu v Evropě a přeneseně i na celém světě.

4 ZÁVĚR

V závěrečné části práce je popsán postupný vývoj mezinárodních vztahů od nástupu idealismu po skočení první světové války, postupné střízlivění z idealistických představ během krizí třicátých let, pragmatické vztahy velmocí v průběhu druhé světové války a dominantní nástup realismu v poválečném období, vedoucí až k bipolárnímu rozdělení Evropy.

Průběh a následky první světové války byly pro lidstvo novou a děsivou zkušeností. Miliony mrtvých a zraněných vojáků a civilistů, obrovské materiální škody a rozsáhlá devastace morálního stavu společnosti. Tyto prožité hrůzy natolik ovlivnily uvažování lidí, že jejich novým společným cílem byla snaha zabránit vzniku dalších válek.

Výsledkem těchto snah byl vznik nového konceptu uvažování v prostředí mezinárodních vztahů. Tento koncept, později označený jako idealismus, vycházel z liberálních tradic a našel svůj odraz v tzv. Čtrnácti bodech amerického prezidenta W. Wilsona, který se snažil o vytvoření nadnárodních regulačních mechanismů, s jejichž pomocí by z prostředí mezinárodních vztahů odstranil tradiční politiku mocenské rovnováhy (Blažek, 2005: 49). Jako řešení Wilson prosazoval vznik Společnosti národů, jež měla fungovat na principu kolektivní bezpečnosti a pomáhat členům řešit vzájemné spory, aniž by docházelo ke konfliktům.

Idealistické smýšlení se projevilo i v uzavření tzv. Briand - Kellogova protiválečného paktu (1928). Signatáři tohoto paktu souhlasili se zřeknutím se války jako prostředku k řešení sporů, a zavázali se, že případné spory budou řešit pouze nenásilnými prostředky. Další snahy o vyjádření myšlenek idealismu, např. Ženevský protokol (1924), zavazující signatáře k mírovému řešení sporů, a Odzbrojovací konference v Ženevě (1932 – 33), se však již nepodařilo zrealizovat.

Samotný idealismus, reprezentovaný Společností národů a principem kolektivní bezpečnosti byl však již na počátku třicátých let konfrontován s dopady celosvětové hospodářské krize a se snahami řady států změnit stávající status quo. Mnohé státy daly v této situaci přednost prosazování svých národních zájmů, což v konečném důsledku oslabilo možnosti Společnosti národů intervenovat ve prospěch kolektivní bezpečnosti svých členů. Japonský útok na Mandžusko, okupace Habeše italskou armádou, španělská občanská válka, remilitarizace Porýní Německem a konference v Mnichově pak jen dokumentují následky tohoto oslabení Společnosti národů, jež nemohla vykonávat své primární funkce, tj. zajištění kolektivní bezpečnosti a bránit vzniku konfliktů.

Důvody těchto selhání vysvětlují realisté E. H. Carr a H. Morgenthau. Oba shodně tvrdí, že ve skutečnosti byla meziválečná léta obdobím mocenské politiky, kdy zejména ve dvacátých letech, byla dominance zemí usilujících o udržení statusu quo natolik silná, že nedocházelo k žádným sporům či konfliktům. Ovšem vliv hospodářské krize a postupný nárůst moci států, které chtěly dosáhnout změny statusu quo, vrátil boj o mocenskou rovnováhu zpět do mezinárodních vztahů. Morgenthau k tomu dodává, že už samotná idea kolektivní bezpečnosti byla příliš abstraktní, neboť vyžadovala souběh několika podmínek, který nebyl v prostředí mezinárodních vztahů pravděpodobný. Morgenthau zejména upozorňuje na potřebu podřízení národních zájmů ve prospěch kolektivní bezpečnosti. Morgenthau řešící ve svém realistickém konceptu i důvody vedoucí k imperialistickému chování, nachází jejich paralely v chování Německa, které se po prohrané první světové válce snažilo změnit status quo, v čemž mu napomáhala slabost Společnosti národů i okolních států.

Na základě výše uvedeného, můžeme období mezi dvěma světovými válkami, popsat jako období, ve kterém byl kladen důraz na myšlenky idealismu, tj. na vzájemnou spolupráci v podobě kolektivní bezpečnosti a na snahu zabránit konfliktům. Avšak průběh událostí,

zejména ve třicátých letech, ukázal, že tyto snahy nebyly podloženy praktickými kroky a že prosazování principů idealismu bylo pouze formální. Tento vývoj vedl k vzniku nového pohledu na mezinárodní vztahy, který kritizoval idealismus pro jeho naivitu a předkládal alternativu v podobě realistického přístupu.

Jednotlivé krize ve třicátých letech, jež byly doprovázeny nástupem mocenské politiky, vyústily ve vznik druhé světové války. V jejím průběhu došlo k výrazné změně na mezinárodní scéně. Mezinárodní politiku již netvořila skupina velmocí, ale nově dvě supervelmoci, Spojené státy americké a Sovětský svaz.

V jejich vzájemném vztahu v průběhu druhé světové války lze již vysledovat prvky realismu a budoucího bipolárního uspořádání. Západní spojenci, Spojené státy a Velká Británie, kteří potřebovali Sovětský svaz, aby s jeho pomocí porazili Německo a později i Japonsko, byli ochotni k řadě ústupků na úkor ostatních států. Zcela tak popřeli myšlenky idealismu, když dovolili zánik pobaltských států a územní změny v řadě dalších států. Podle V. Nálevky lze také od Teheránské konference Velké trojky vypožorovat princip vazby mezi vojenskými úspěchy a obsazením území na jedné straně a budováním zájmové zóny na straně druhé (Nálevka, 2000: 182 – 183). Tento princip byl dále potvrzen Procentuální dohodou mezi Churchillem a Stalinem o zónách vlivu na Balkáně.

Tyto kroky jednoznačně porušovaly *Atlantickou chartu*, dokument s idealistickým étosem, který hovořil o odmítnutí územních anexí a o obnovení svrchovanosti okupovaných národů i o právu národů na volbu formy vlády.

Konference na Jaltě v pragmatických krocích obou velmocí pokračovala. Západní spojenci sice trvali na ustanovení reprezentativních vlád ve střední a jihovýchodní Evropě, dokonce byla v tomto duchu na Jaltě podepsána i *Deklarace o osvobozené Evropě*, ale protože

neobsahovala konkrétní kroky jak toho dosáhnout, byla, zejména ze strany Stalina, brána jen jako formální dokument sloužící k utišení západní veřejnosti. Pro Spojené státy byla klíčová situace na pacifickém bojišti a vstup SSSR do války proti Japonsku. Spojené státy v podstatě akceptovaly vliv SSSR ve střední a jihovýchodní Evropě, ale jak dodává J. Fenby, vzhledem k obsazení tohoto území sovětskými jednotkami, jim ani nic jiného nezbývalo (Fenby, 2008: 306).

Na postupimské konferenci sice západní spojenci kritizovali postup Sovětského svazu na územích, jež obsadil, nicméně nakonec odsouhlasili anexi pobaltských států, územní zisky SSSR na úkor Polska, ČSR, Finska a Rumunska a také složení polské vlády dle sovětského návrhu. To bylo jasným porušením liberálních myšlenek deklarovaných v Atlantické chartě i v Deklaraci o osvobozené Evropě.

Určitým úspěchem liberálního přístupu k mezinárodním vztahům mohl být vznik Organizace spojených národů. Nicméně samotné vyjednávání o OSN bylo v duchu pragmatických obchodů a samotné fungování OSN bylo brzo zablokováno, neboť velmoci působící v Radě bezpečnosti disponovaly právem veta.

V průběhu druhé světové války realistické přístupy k mezinárodní politice převážily nad liberálními koncepty. Přestože se objevily dokumenty jako *Atlantická charta* či *Deklarace o osvobozené Evropě* s liberálním obsahem, v praxi jednoznačně převážilo realistické chování klíčových velmocí. Tento vývoj byl doprovázen objevením se sfér vlivu, které byly vymezeny linií dotyku armád západních spojenců a Sovětského svazu. Definitivní ustanovení mocenské rovnováhy a tedy bipolárního rozdělení Evropy však mělo přijít až v poválečném období.

V prvních dvou letech po skončení války přetrvávaly mezi Spojenými státy a Sovětským svazem dozvuky válečné spolupráce. Žádná ze supervelmocí nechtěla být obviněna z rozbití spojenectví a

z vytváření nového napětí v mezinárodním prostředí tak brzo po skončení války. Poslední zbytky spolupráce však byly rozbity v roce 1947, kdy došlo mezi supervelmocemi ke sporu o osud poválečného Německa.

Na postupimské konferenci se země Velké trojky shodly, že Německo bude zachované jako jednotný stát a bude rozdělené do jednotlivých okupačních sektorů. Rozdílné názory na ekonomický rozvoj poválečného Německa a otázku reparací však Spojené státy a Sovětský svaz přivedly do situace, kdy začaly provádět samostatnou politiku ve svých sektorech. Tento přístup a sovětská blokáda západního Berlína vedly v dalších krocích k vytvoření dvou samostatných německých států.

Situace, která se odehrávala v Německu, byla v mnohém podobná celoevropskému vývoji. Spojené státy, po krátkém sporu mezi izolacionisty a zastánci americké angažovanosti ve světě, přijaly doktrínu zadržování komunismu (containment), kterou hodlaly čelit sovětské expanzi. Její součástí byl i Marshallův plán, který měl za cíl obnovit stabilitu a nastartovat hospodářský růst v zemích západní Evropy. Plán byl nabídnut i zemím střední a jihovýchodní Evropy, včetně Sovětského svazu, byl však jimi odmítnut. Úspěch Marshallova plánu zajistil potřebnou politickou, sociální i ekonomickou stabilitu, na jejímž základě byly v západní Evropě postupně budovány obranné aliance. Konečnou fází se stal v roce 1949 vznik Severoatlantické aliance, což byla obranná organizace zahrnující kromě evropských zemí i Spojené státy a Kanadu. V západní Evropě tak vznikl kompaktní blok, jehož bezpečnost byla garantována Spojenými státy.

Sovětský svaz, který v prvních letech po válce uzavíral se zeměmi střední a jihovýchodní Evropy dvoustranné spojenecké smlouvy, jež alespoň formálně přiznávaly těmto zemím svrchovanost, po roce 1947 ve své politice přitvrdil. Prostřednictvím místních komunistických stran, jež s pomocí Sovětského svazu získaly mocenský monopol, získal v jednotlivých státech ve své sféře vlivu plnou kontrolu nad jejich domácí a

zahraniční politikou. S těchto zemí se tak staly pouhé satelity Sovětského svazu. Politickou a ekonomickou kontrolu nad nimi vykonával prostřednictvím Informbyra (1947) a Rady vzájemné hospodářské pomoci (1949).

Cílem této bakalářské práce bylo popsat vzestup a vliv realistických konceptů v prostředí mezinárodních vztahů v letech 1917 - 1949 a analyzovat jejich příspěvek k vytvoření bipolárního uspořádání v Evropě.

Na základě analýzy jednotlivých událostí ve vymezeném období, lze konstatovat, že realistické koncepty byly přítomny v mezinárodní politice po celé sledované období.

Je však patrné, že poválečné období dvacátých let bylo prochnuto snahou o uplatnění idealistických představ v mezinárodních vztazích. Tyto snahy však byly narušeny nástupem hospodářské krize, která později vyústila v řadu dalších, nyní již bezpečnostních krizí, včetně lokálních válek. Jednotlivé státy opustily v tomto období liberální koncepty vzájemné spolupráce a kolektivní obrany a začaly se pohybovat v intencích realistické (mocenské) politiky.

Tento vývoj vyústil v druhou světovou válku, v jejímž průběhu se etablovaly dvě supervelmoci, Spojené státy americké a Sovětský svaz. Jejich spolupráce na porážce států Osy byla, vzhledem k ideologické propasti, pragmatického charakteru, byť ze strany Spojených států byla určitá snaha o prosazení liberálních konceptů. Pro jednání obou supervelmocí v průběhu druhé světové války bylo charakteristické nejen realistické uvažování, ale také, zejména z pohledu Sovětského svazu, vymezování sfér vlivu.

V poválečném období pak realistické přístupy v mezinárodní politice dominovaly. V Evropě vznikla mocenská rovnováha mezi dvěma supervelmocemi, z nichž každá disponovala svou sférou vlivu (blokem). Výsledkem této mocenské rovnováhy bylo bipolární rozdělení Evropy.

Výše uvedený souhrn dosvědčuje, že se v analytické části bakalářské práce podařilo splnit určený cíl, tj. prokázat vzestup realismu v mezinárodních vztazích ve vymezeném období a doložit vliv realistických konceptů při vytváření bipolárního uspořádání v Evropě.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Literatura:

- Anderson, Dorothy (1998). David Mitraný (1888–1975): an appreciation of his life and work. *Review of International Studies*, s. 577 - 592
- Aron, Raymond (1999). *Historie XX. století*. (Praha: Academia)
- Barša, Pavel – Císař, Ondřej (2008). *Anarchie a řád ve světové politice*. (Praha: Portál)
- Berghe, Yvan, Vanden (1996). *Velké nedorozumění? Dějiny studené války (1917-1990)*. (Praha: Rada pro mezinárodní vztahy)
- Blažek, Tomáš (2007). Liberalismus. In: Pšeja, Pavel (ed.), *Přehled teorií mezinárodních vztahů* (Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav), s. 43 - 61.
- Carr, Edward H. (2001). *The Twenty Years' Crisis, 1919 – 1939. An Introduction to the Study of International Relations* (New York, PALGRAVE)
- Drulák, Petr (2003). *Teorie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, s. r. o.)
- Durman, Karel (2004). *Popely ještě žhavé I. Velká politika 1938 – 1991*. (Praha: Nakladatelství Karolinum)
- Fenby, Jonathan (2008). *Spojenci*. (Praha: Nakladatelství Práh)
- Gaddis, John (2006). *Studená válka*. (Praha: Nakladatelství Slovart, s.r.o.)
- Guzzini, Stefano (2004). *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii* (Brno: Barrister & Principal)
- Hobsbawm, Eric (2010). *Věk extrémů. Krátké 20. Století 1914 – 1991*. (Praha: Argo)
- Johnson, Paul (2000). *Dějiny amerického národa*. (Praha: Academia)
- Johnson, Paul (2008). *Dějiny 20. století*. (Praha: Rozmluvy)
- Judt, Tony (2008). *Poválečná Evropa. Historie po roce 1945*. (Praha: Nakladatelství Slovart, s.r.o.)

- Kissinger, Henry (1999). *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. (Praha: Nakladatelství PROSTOR)
- Knutsen, Torbjørn (2005). *Dějiny teorie mezinárodních vztahů*. (Brno: Barrister & Principal)
- Kotyk, Václav (2009). *Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*. (Praha: Nakladatelství Oeconomica)
- Krejčí, Oskar (2007). *Mezinárodní politika* (Praha: EKOPRESS, s. r. o.)
- Luňák, Petr (1997). *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. (Praha: LIBRI)
- Malia, Martin (2004). *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917 – 1991*. (Praha: Argo)
- Mayers, David (1986). Soviet War Aims and the Grant Alliance: George Kennan's Views, 1944-1946. *Journal of Contemporary History*. Vol. 21, No. 1, s. 57 - 79
- Mearsheimer, John (2005). E. H. Carr vs. Idealism: The Battle Rages On. *International Relations*. Vol. 19, No. 2, s. 139–152
- Morgenthau, Hans J. (1993). *Politics among nations. The Struggle for Power and Peace*. (New York: McGraw Hill)
- Nálevka, Vladimír (2000). *Světová politika ve 20. století I*. (Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml.)
- Nálevka, Vladimír (2003). *Studená válka*. (Praha: Nakladatelství TRITON, s r.o.)
- Pečenka, M. – Luňák, P a kol. (1999). *Encyklopedie moderní historie*. (Praha: Nakladatelství Libri)
- Plechanovová, Běla – Fidler, Jiří (1997). *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. (Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku)
- Pšeja, Pavel (2005). Vývoj a povaha teorie mezinárodních vztahů. In: Pšeja, Pavel (ed.), *Přehled teorií mezinárodních vztahů* (Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav), s. 11-23.
- Sharp, Tony (1977). The Origins of the „Teheran Formula“ on Polish Frontiers. *Journal of Contemporary History*. Vol. 12, No. 2, s. 381 – 393.

- Tanter, Raymond (1969). A Working Functionalism? *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 13, No. 3, s. 398 - 401
- Theoharis, Athan (1972). Roosevelt and Truman on Yalta: The Origins of the Cold War. *Political Science Quarterly*. Vol. 87, No. 2, s. 210 - 241
- Veselý, Zdeněk (2007). *Dějiny mezinárodních vztahů*. (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.)
- Waisová, Šárka (2005). *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.)
- Weinroth, Howard (1974). Norman Angell and the Great Illusion: An Episode in Pre-1914 Pacifism. *The Historical Journal*. Vol. 17, No. 3, s. 551 - 574
- Wright, Ben (1976). Mr. "X" and Containment. *Slavic Review*. Vol. 35, No. 1, s. 6.

Elektronické zdroje:

- Angell, Norman. Nobel Peace Prize citation, dostupné na www.nobelpeaceprize.org
- Historie OSN, dostupné na www.un.org
- Holsti, Ole R. *Theories of International Relations*, dostupné na www.duke.edu
- George Kennan and Containment, dostupné na <http://history.state.gov>

6 RESUMÉ

The main objective of this thesis are a description of the realistic concepts increase and influence in the international relations in the period of time 1917 – 1949 and the analysis of their contribution to the building of the bipolar organization in Europe.

In the theoretical part are stated the rudimentary theoretical basis of realistic and idealistic cogitation in the field of international relations. In case of realism is the main attention paid to the theories of E. H. Carr, H. Morgenthau and G. Kennan. The theories of idealism are presented by N. Angell, W. Wilson and D. Mitrany.

The analytical part applies aforesaid theories for each key events in the defined period of time divided into three chapters for the requirements of this thesis.

In the first chapter it is analysed the period of time from 1917 to 1940 characterized by the increase and decline of idealism and by the further beginning of realism in the course of the range of many crisis in the thirties. The key events of this time period are Paris peace treaty, economic depression and failure of the collective safety idea.

In the further part, the time period presented 1941 – 1945, is the attention aimed to research the relations between USSR and USA and to impact of those relations on post-war organization in Europe. Mainly there are described the Great Three conference the Proportional Convention and establishment of UN.

In the third part it is described the conflict of the power balance between USA and USSR in Europe in the time period 1946 – 1949. The chapter is focused on the events leading to the building of Eastern and Western blocks and to the following bipolar divide of Europe.

The thesis conclusion includes recapitulation of each key events, it is focused on their analysis from the realistic and idealistic concepts point of view and it documents the gradual development from the beginning of idealism to the end of the First World War, the gradual sobering from idealistic ideas during the depressions of the thirties, pragmatic relations of great powers during the Second World War and the dominant beginning of the realism in the post-war period of time leading to the bipolar Europe organization.